

نسخه‌های عکسی

ابوالفضل حافظیان بابلی

بخش دوازدهم

(اخلاق - عربی)

(۱۵۰۱) الزاد الأخری

از: قاضی النبی مهدی بن احمد جیوری (بعد از ۱۱۴۷ ق)

مؤلف قصیده لامیه‌ای در اخلاق سروده، موسوم به الوعظ الأسنی، در ۱۰۷ بیت عربی و کتاب حاضر را در شرح قصیده مذکور نگاشته است. در این نسخه، در ابتدا متن قصیده درج شده و سپس شرح آن آمده است. این شرح مفصل مشحون از روایات و مطالب حکمت‌آمیز و فواید ارزنده به نظم و نثر است و تألیف آن در ۱۱۴۷ ق به انجام رسیده است.

در صفحه عنوان نام شرح و قصیده چنین درج شده است: «کتاب الزاد الأخری شرح الأبیات الموسومة بالوعظ الأسنی التي هی عدد الجلالین و الأسماء الحسنی، فعدد الجلالین الله الله ثمانية أحرف و عدد الأسماء الحسنی تسعة و تسعون حرفاً، فجملة الأبیات مائة بیت و سبعة أبیات...».

مؤلف در مقدمه پیرامون این شرح می‌نویسد: «و بعد، فانی ألفت هذا الشرح علی هذه الأبیات الفایقة و المعانی الرايقة کریمة المقاصد عظيمة الفواید جعلتها عظة لنفسی و لمن وفقه الله من أبناء جنسی و ضمّنته حکماً نظماً و نثراً و استکملت فیہ

حدیث السیلقیة و من نهج البلاغة و غیره و أحادیث نبویة و من تکملة الأحكام و من شرحها لنبلغ بذلك ان شاء الله غاية المرام فی دارالسلام، ففي كل صدر منه روض من المُنَى و فی كل لفظ منه عقد من الدرى...».

الزاد الأخرى با یک مقدمه شروع می شود و پایان بخش این شرح «نبذة لطفیة فی غرر الأمثال»، «افراد کلام المتنبی» و «مثلثة قطرب فی اللغة» است.

مهدی بن احمد بن محمد بن صلاح جیوری، معروف به قاضی النبی، از دانشمندان و صوفیان زیدی مذهب است که جز قصیده لامیه الوعظ الأسنی و الزاد الأخری در شرح آن، قصیده ای نونیه دارد که نسخه ای از آن در کتابخانه غربیه جامع الکبیر یمن موجود است.

منظومه الوعظ الأسنی به چاپ رسیده است ولی شرح آن (کتاب حاضر) تاکنون به چاپ نرسیده و نسخه های موجود از آن در اعلام المؤلفین الزیدیة و مصادر التراث معرفی شده است.

منابع: اعلام المؤلفین الزیدیة: ۱۰۴۹؛ فهرست مخطوطات مكتبة الغربية بالجامع الكبير بصنعاء: ۳۸۲ و ۵۱۱؛ مؤلفات الزیدیة: ۷۲/۲؛ مصادر التراث: ۱۹۵/۱ و ۲۲۸ و ۲۷۱ و ۴۲۸/۲ و ۵۶۲ و ۵۷۰؛ معجم المؤلفین: ۲۵/۱۳.

آغاز قصیده:

أبدا بمن جَلّ فی توحیده و علا
یاربّ صلّ علی المختار من مضر
و الحمد لله حمداً دائماً جزلاً
مادام یسمع فی الاذان حیّ علی
انجام قصیده:

و اغفر لنا ظمها قاضی النبی کذا
یاربّ صلّ علی طه و عترته
سُمی بهذا الرؤیاء روى الفضلا
مع السلام کذا الأصحاب خیر ملا.

آغاز شرح: بسمله. و به نستعین الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و لا عدوان إلا علی الظالمین و لا اله الا الله الذى لا فوز الا فی طاعته و لا عز الا فی التذلل لعظمته و لا غنا إلا فی الافتقار الی رحمته.

انجام: انکشف لهم سرّ لا اله الا الله، تمّ ما أردنا بحمد الله تعالى و نسأله بجاه رسول الله ﷺ أن يجعل آخر قولنا من الدنيا لا اله الا الله و ماتوفیقی الآ بالله و صلى الله علی سیدنا محمد الأمين و علی آله الطیبین الطاهرین و لاحول و لا قوة الا بالله العلی العظيم.

نسخ، در مواردی معرب، بدون نام کاتب، ۲۰ ذیحجه ۱۳۵۹، عناوین شنگرف و به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده است، صفحه اول و آخر مجدول، در اول نسخه مطالبی در بیان فضیلت این کتاب درج شده و یادداشت تملک و هبه نسخه به چشم می خورد، همچنین تاریخ وفات الامام الناصر لاهل الله در روز ۱۹ ربیع الاول ۱۳۸۲ ثبت شده است.

۳۹۲ صفحه، ۲۴ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های یمن.

(فلسفه - فارسی)

(۱۵۰۵) ترجمه الهیات شفا

مترجم: سیدعلی بن محمد بن اسدالله امامی عریضی اصفهانی (قرن ۱۲هـ)
سیدعلی امامی عریضی مترجم کتابهای فلسفی و حدیثی در عصر صفوی و از شاگردان آقاحسین خوانساری در اصفهان است که تألیفات و ترجمه‌های متعددی داشته از جمله:

۱. التراجیح^۱، در فقه، شامل چند جلد ضخیم؛

۲. ترجمه شفا؛

۳. ترجمه اشارات^۲ موسوم به ذریعة الرشاد فی المبدأ و المعاد، که نسخه‌ای از آن به خط

مترجم به شماره ۱۰۳۱ در کتابخانه ملک موجود است؛^۳

۴. ترجمه مهج الدعوات؛^۴

۵. ترجمه مصباح المتهدج؛^۵

۶. ترجمه خصال؛^۶

۷. ترجمه اکمال الدین؛^۷

۱. الذریعة: ۶۲/۴-۶۳.

۲. الذریعة: ۷۸/۴.

۳. فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک: ۳۸۶/۲.

۴. الذریعة: ۱۴۱/۴.

۵. الذریعة: ۱۳۶/۴.

۶. الذریعة: ۹۹/۴. نسخه‌ای از «السعادة الامامية»، گزیده و ترجمه خصال، در کتابخانه دارالحديث قم به شماره ۲۶ نگهداری می شود.

۷. الذریعة: ۸۰/۴.

۸. ترجمة عيون اخبار الرضا(ع)؛^۱

۹. ترجمة امالی شيخ صدوق؛^۲

رسالة اعتقادات به شماره ۳۵۲۹۰ و تذكرة امامی در فقه به شماره ۴۱۳۴۰ موجود در کتابخانه آیت الله مرعشی، احتمالاً از تألیفات اوست. الثقة الامامية في الاحتجاجات الفرعية که در فهرست آستان قدس معرفی شده نیز احتمالاً از نوشته‌های همین عریضی است.^۵ عریضی هشت کتاب حدیثی شیعه را به فارسی ترجمه کرده و مجموع آن را «هشت بهشت» نامیده و برای هر کدام نیز اسم خاصی نهاده است.^۶ وی در یکی از تألیفاتش از کتاب حدیثی به نام مجمع البحرين در ۴۵ جلد نام می‌برد و بدان ارجاع می‌دهد. عریضی اصفهانی اشارات و شفای بوعلی سینا را به فارسی ترجمه کرده و این نسخه که در آن سخنان شیخ در شفا، بند به بند آمده و ترجمه لفظی و سپس گزارش شده، گویا از همو باشد.

منابع: الذریعة: ۱۱۰/۴؛ ریاض العلماء: ۱۸۶/۴ - ۱۸۷؛ طبقات اعلام الشيعة، قرن ۱۲: ص ۵۰۰ - ۵۰۲؛ فهرست دانشگاه تهران: ۱۹۹/۳ - ۲۰۱.

۱. الذریعة: ۱۲۱/۴.

۲. الذریعة: ۸۱/۴.

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی: ۷۹/۱۴.

۴. همان: ۱۱۸/۴.

۵. فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی: ۳۰۶/۲۱.

۶. هشت بهشت، هشت کتاب در ترجمه و شرح کتابهای حدیثی است، بدین تفصیل:

۱. جنة الفردوس، ترجمه و شرح کتاب من لا یحضره الفقیه (نک: فهرست وزیری یزد، ۱۳۹/۱ شماره ۱۰۷ و فهرست مدرسه فقیهیه، ۲۰۱/۳ و نشریه نسخه‌های خطی، دفتر دوازدهم، ص ۸۱۷، نسخه در حسینیه شوشتریها در نجف اشرف).

۲. جنة الخلد، ترجمه و شرح کافی؛

۳. جنة النعم، ترجمه و شرح تهذیب الاحکام؛

۴. جنة الماوی، ترجمه و شرح استبصار؛

۵. جنة عدن، ترجمه و شرح علل الشرایع؛

۶. جنة السلام، ترجمه و شرح عيون اخبار الرضا(ع) (نسخه‌ای از آن در کتابخانه دارالحدیث - قم، به شماره ۲۶ نگهداری می‌شود. وی در این کتاب از دو اثر دیگرش به نامهای «مجمع البحرين» و «رساله جان و بدن» یاد کرده است)؛

۷. جنة صدق، ترجمه و شرح امالی صدوق (نک: فهرست دانشگاه تهران، ج ۵، ص ۱۲۰۱، شماره ۵۷۳ و الذریعة: ۸۱/۴)؛

۸. جنة المقامة، ترجمه و شرح کمال الدین و تمام النعمة.

آغاز: بسمله. حمدی که عندلیبان گلستان ابداع می‌سرایند مبدعی را باد که از فیض سرشار وجود فایض.... اما بعد، این رطب یابس ترجمه فن ثالث عشر کتاب شفاء رئیس الحکماء شیخ ابوعلی سیناست که عبارات وی بالتمام مذکور می‌گردد و ترجمه مطابقت الفاظ بیان می‌شود.... فن ثالث عشر از کتاب شفا که در بیان الهیات است ده مقاله است.

انجام: و ملتفت نمی‌شویم به جانب آنچه که گفته‌اند و عمل کرده‌اند ایشان از دوام استغناء اینها از اثباتشان. تمام شد آنچه یافت شد از ترجمه مزبوره بعون الله تعالی. نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، متن شفا با نشانیهای مشکی مشخص شده است، در حاشیه تصحیح دارد.

۳۹۷ برگ، ۲۵ سطری

(۱۵۰۶) الناسخ والمنسوخ (علوم قرآن - عربی)

از: قاضی ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن علی اسفراینی شفعوی
معرفی این کتاب، در تصویر شماره ۱۴۸۴ گذشت.
نسخه حاضر، خطبه کتاب را فاقد است.

آغاز: بسمله و به الاعانة. قال الشيخ القاضی الامام ابو عبدالله محمد بن عبدالله الاسفرانی العامری الشفعوی رحمته الله: اعسلم أن كل من أراد أن يتكلم في كتاب الله بعد أن يعرفها، فيجب أن يعرف الناسخ من المنسوخ.

انجام: و ليس في هاتين السورتين ناسخ و لا منسوخ و الله أعلم بالصواب.
نسخ، ابوبکر بن حاج یوسف، ذیحجه ۱۱۳۱، عناوین و نشانیها سنگرف، در حاشیه تصحیح شده است، نسخه اصل رطوبت دیده است.
۶۶ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: دارالکتب ظاهریه منتقل شده به مکتبه الأسد الوطنیه در دمشق، نسخه شماره ۶۱۰۱.

فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، علوم القرآن: ۴۰۷؛ فهرس المخطوطات العربية المحفوظة في مکتبه الأسد الوطنیه: ۳۰۶/۵.

(۱۵۰۷) کتاب المداوات

(پزشکی - فارسی)

از: عبدالمجید طبیب (قرن ۸ هـ)

کتاب طبی متوسطی است شامل پنجاه باب در بیان چگونگی مداوای بیماری‌های گوناگون با استفاده از ادویه و اغذیه مناسب و آسان‌یاب. و چنانچه مداوا به غذا ممکن بود از مداوات به دوا اعراض کرده و چنانچه مداوا به داروی مفرد ممکن می‌شد، توصیه به داروی مرکب نکرده است.

مؤلف این کتاب را جهت تقدیم به ارغون بن اباخان ایلخانی (که در ۶۸۱ ق به سلطنت رسیده)^۱ نگاشته و در مقدمه آورده است: «و اگر این کتاب به قبول افتد و سیوغال معینی یابد، کتابی در طب بسازد که از بهر هیچ پادشاهی مثل آن نساخته‌اند، آنچه نفیس و غریب است دانسته است از خواص اعضای حیوان و از منافع نبات و معدن و احجاری که پادشاه جهان ارغون ایلخان و بندگان او را نفعی باشد در معالجات و دفع مضرات بیماریها و چیزها که عارض شود، جمله را کتابی جمع کرد به نام خدای تعالی که دولت او مؤید دارد و سعادت او تا ابد مؤید.»

عناوین برخی از ابواب:

باب اول: در درد سر؛

باب دوم: در سرسام؛

باب پنجم: در علت صرع؛

باب ششم: در مداوات کابوس؛

باب هشتم: در مداوات دیوانگی و شوریده؛

باب یازدهم: در مداوات تشنج و لقوه؛

باب سیزدهم: در مداوات رنجهای چشم؛

باب چهاردهم: در مداوات رنجهای گوش؛

باب پانزدهم: در مداوات رنجهای بینی؛

باب هفدهم: در مداوات رنجهای گلو؛

باب نوزدهم: در مداوات رنجهای دل؛

۱. لفتامة دهخدا، ماده «ارغون».

باب بیستم: در مداوات تبها؛
باب بیست و یکم: در مداوات رنجهای معده؛
باب بیست و دوم: در مداوات رنجهای جگر؛
باب بیست و چهارم: در مداوات یرقان؛
باب بیست و پنجم: در مداوات اسهال؛
باب بیست و هفتم: در مداوات بواسیر و شقاق معده؛
باب بیست و نهم: در مداوات سوزش آب تاختن؛
باب سی‌ام: در مداوات بسیاری آب تاختن؛
باب سی و یکم: در مداوات دشخواری بول؛
باب سی و سوم: در مداوات بسیاری احتلام؛
باب سی و هفتم: در مداوات درد مفاصل و نقرس و عرق نسا؛
باب چهل و یکم: در رنگ کردن موی؛
باب چهل و پنجم: در رنگهای سفید و سیاه بزن و روی پیدا می‌آید؛
باب چهل و نهم: در مداوات آماسها و ریشها و زخمها و دانهها؛
باب پنجاهم: در مداوات گزیدن سگ دیوانه و گزیدن حیوانات و حشرات؛
نام کتاب و مؤلف در منابع کتاب‌شناسی، تراجم و فهرستهای مخطوطات به دست نیامد؛

آغاز: به نام ایزد بخشاینده، شکر و سپاس خدای راکه واجد چیزهاست و آفریننده جمله جهان.

انجام: و ملک ایشان به اقصای بلاد و اقطار منتشر کناد، و الحمد لله رب العالمین و صلواته علی خیر خلقه محمد و عترته الطاهرین أجمعین و الله اعلم بالصواب.

نسخ، بدون نام کاتب، یکشنبه ۲۱ شوال ۷۰۷، عناوین شنگرف، در برگهای آخر

نسخه (برگ ۴۷ تا ۵۹) مطالب متفرقه پزشکی و غیر آن درج شده است.

۱۱۸ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های روسیه.

(۱۵۰۸) مناظره میریوسف علی حسینی با قاضی نورالله شوشتری (= اسئله یوسفیه)

(کلام - فارسی)

گردآورنده: عبدالرحیم حسینی جعفری بغدادی

مناظرات مکتوبی است که در بین میریوسف علی حسینی استرآبادی و قاضی نورالله شوشتری (۱۰۱۹ ق) رخ داده است. بحث مورد مناظره درباره علم و اطلاع پیامبران و امامان بر غیب بوده است. میریوسف قائل بوده که حضرات معصومین بر جمیع غیوب و ضمائر در جمیع احوال مطلعند و در مقابل قاضی نورالله معتقد بوده که این کلیت صحیح نیست، بلکه در بعضی از احوال و بعضی از اوقات به اذن الله اطلاع دارند. در این مکاتبات - که میریوسف آغازکننده و خاتمه دهنده آن بوده - ۱۳ نامه از میریوسف است و ۱۲ نامه از قاضی نورالله که در پاسخ به اظهارات میریوسف نگاشته است. مجموع این نامه‌ها را شخصی به نام «عبدالرحیم حسینی جعفری بغدادی» گردآورده است.

این کتاب در الذریعة یکبار به عنوان «الاسئله الیوسفیه»^۱ و بار دیگر به عنوانهای «مناظره» و «یوسفیه»^۲ معرفی شده است.

نسخه کامل این کتاب در کتابخانه آصفیه هند به شماره ۱۱۸۴ و کتابخانه حاضر به شماره ۱۲۶۱۰ موجود است و در آغاز آن آمده است: «الحمد لله رب العالمین و الصلوة علی محمد و آله اجمعین. اما بعد، جمع نمود بنده اثیم الراجی الی غفران الملک الهادی عبدالرحیم الحسینی الجعفری البغدادی، آنکه این مناظره هست که میان میریوسف علی الحسینی الاسترآبادی و قاضی نورالله الحسینی الشوشتری در باب اطلاع حضرت پیغمبر بر ضمائر جمیع مردمان در جمیع احوال واقع شده...»^۳

نسخه دیگری از این مناظره در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۴۵۱۳ نگهداری می‌شود که از نامه چهارم یوسف علی حسینی به قاضی نورالله تا پایان مکاتبات ایشان را در بردارد و فاقد شش نامه ابتدایی است که در بین آن دو رد و بدل

۱. الذریعة: ۹۴/۲.

۲. الذریعة: ۲۸۵/۲۲.

۳. فهرست مشروح بعض کتب نفیسه قلمیه مخزونه کتب خانه آصفیه، حصه دوم، ص ۳۷۴-۳۷۵ و جلد سوم، ص ۵۵۰؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۲۶/۳۲-۲۷.

شده است.^۱ تصویر حاضر از این نسخه اخذ شده است. این نسخه پیش از این در تملک آقای حسین باستانی راد بوده است و مرحوم محدث ارموی در تألیف «فیض الاله فی ترجمة القاضی نورالله» از آن بهره جسته است.

در فیض الاله به نقل از باستانی راد آمده است: «... و همچنین رساله سؤال و جوابی است که با امیر یوسف علی حسینی به مکاتبه نموده‌اند و موضوع آن اشراف و اطلاع نبی است بر ضمائر و غیب که قاضی نورالله عقیده داشته است که پیغمبر و امام در همه حال آن اطلاع و قدرت را نداشته‌اند، مگر آنچه خدا می‌خواسته و بر آنها افزوده می‌کرده و الا علم بر غیب از گذشته و آینده مخصوص ذات باری است و در آن رساله پس از مکتوب ششم کار بحث و مناظره به مشاجره و ایراد کلمات درشت رسیده... و در هر حال غلبه و حق با قاضی بوده.»^۲

محدث ارموی در توضیح مطلب افزوده است: «أما مدعی الطرفین فصرح به القاضی فی جواب المکتوب الخامس بهذه العبارة: زیرا که مدعی خدام آن بود که پیغمبر و ائمه (ع) بر جمیع غیوب و ضمائر در جمیع احوال مطلعند و فقیر می‌گفت و می‌گوید که: این کلیت نیست، بلکه در بعضی از احوال و در بعضی از اوقات می‌تواند بود که مطلع باشند و در بعضی اوقات نه، به خاطر شریف باشد که شعر سعدی ترجمه مضمون کلام فقیر بود که در رقعه اول نوشته بود که:

بگفت احوال ما برق جهان است دمی پیدا و دیگر دم نهان است
گهی بر طارم اعلی نشینیم گهی بر پشت پای خود نبینیم»^۳

باستانی راد در صفحات اولیه نسخه خود مطالبی را درباره کتاب و نسخه یادداشت کرده است، از جمله نوشته است: «... میزان علم و فضل هر دو از آن هویدا و بعضی معلومات مفیده و گرانبها از حالات خود و نکات مهمه تاریخی آن عصر و برخی اطلاعات ذی‌قیمت به ما می‌دهند... کاتب نسخه که ظاهراً باید هندی باشد اغلاط بی‌شماری مرتکب شده بود که نه تنها خواننده را دچار اشتباه می‌کرد، بل مطالب را دگرگون و مسخ و نسخ می‌نمود. حقیر با سعی فراوان و به قرینه عبارات فی

۱. فهرست دانشگاه تهران: ۳۴۶۲/۱۳-۳۴۶۵.

۲. «فیض الاله فی ترجمة القاضی نورالله»، چاپ شده در مقدمه الصوامع المهرقة، صفحه: سز - سح.

۳. همان، صفحه: عب - عج.

الجملة تصحيحی به قدر فهم خود به عمل آورد و هر جا موضوع اهمیتی داشت در حاشیه اشاره نمود... مخصوصاً اطلاعاتی در آن راجع به ترجمه حال و حیات میریوسف علی و تألیفات و آثار و اشعار او هست که چون به شرح احوالش در جایی برنخورده و به نظر نرسیده از خلال سطور استخراج می شود و همچنین بسی معلومات از حالات قاضی به دست می آوریم. میریوسف علی در صفحه ۶۷ می گوید که در صغرسن خدمت میر صفی الدین محمد و میر جمال الدین محمد صدر ارشاد می خوانده و حسب و نسب خود را در صفحه ۱۷۱ به طور کامل توضیح می دهد...».

میریوسف علی در خلال نامه ها از آثار خود یاد می کند، چنانکه (در صفحه ۱۰۱ و ۱۰۲) می گوید: «در برابر گلستان و سبحة نسخه نوشته ایم و در برابر مخزن الاسرار هم در دو بحر فکر کرده ایم... و به جز این دو سه کتاب در مثنوی و غزل و قصیده نیز کتب ترتیب داده ایم... و اگرچه به حسب ضرورت اوقات بنده صرف شعر شده، اما الحمدلله که جریده اشعار فقیر از هجا و مدح ملوک خالی است، بلکه توحید و تحمید و نعت و منقبت و نصایح و مواعظ است.»

و در صفحه ۱۷۰ می گوید: «در دلستان رباعی داریم و آن این است، رباعی:

در کشور هند اگرچه کر گردیدم وز دست کری هزار محنت دیدم
شادی ز کری از آنکه تا کر گشتم هرگز ز کسی عیب کسی نشنیدم

و در دیوان باعث الوصال نظامی داریم و آن این است، بیت:

گر ز تقدیر سمیع لم یزل گوشم کر است در دهان اما زبانم ذوالفقار حیدر است»

و در صفحه ۱۷۶ و ۱۷۷ اظهار می دارد: «... و این مکابره محض است و عجب تر آنکه قصاید و غزلیات و مثنویات و مقطعات و رباعیات فقیر به نظر ایشان در نیامده و دلستان و قبة الاخیار را اگرچه دیده اند، اما فی الحقیقه به حقیقت حال نرسیده اند.» و در صفحه ۱۷۴ و ۱۷۵ می نویسد: «... در ساده پرکار که در جواب مخزن اسرار آمده برده باشیم، اما چون به حسب ظاهر رعایت دو بحر کرده ایم قصوری که در معنا نسبت به معانی ایشان باشد، در لفظ تدارک شده و این ساده به نظر پرکاران عالم فهم و ذكاء در آمده و مقبول همه گردیده و مرحوم حکیم ابوالفتح و قاضی علی و ملا عالم کابلی آن را دیده اند و پسندیده و از فضلی هند بسیاری آن نسخه را مطالعه نموده اند و به میزان قبول سنجیده...»

درباره میریوسف علی حسینی استرآبادی اطلاعات چندانی در دست نیست. علامه تهرانی در الذریعة و طبقات از او به عنوان «اخباری» یاد کرده است.^۱ راقم سطور احتمال می‌دهد که یوسف علی مذکور متحد باشد با نویسنده کتاب فوحات القدس. مؤلف کتاب فوحات القدس، میریوسف علی بن محمد حسینی استرآبادی هندی است که مدت چهل سال در هند اقامت داشته و در دهه اول سده یازدهم هجری به تألیف کتاب مذکور اشتغال داشته است.^۲ نسخه‌های خطی و عکسی از این کتاب در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود.^۳ نویسنده فوحات القدس در این کتاب از شاعری خود و کر بودن گوش‌اش چنین یاد کرده است: «بالضروت اکثر اوقات را مصروف شعر گردانید... و اگرچه از مدح ملوک و هجا و مالا یعنی محترز گردیده، فی آناء اللیل و اطراف النهار توحید و نعت و منقبت و مواعظ و نصایح بر صفحه بیان رقم کشید» و «... چون مدت مدید و عهد بعید است که آسیای آسمان هر دو گوش بنده را چون کوه قاف گران گردانیده...».

منابع: الذریعة: ۹۴/۲ و ۲۸۵/۲۲؛ الروضة النضرة فی اعلام المائة الحادية عشرة: ۶۴۵-۶۴۶؛ ریاض العلماء: ۴۰۱/۵-۴۰۲؛ فهرست دانشگاه تهران: ۳۴۶۲/۱۳-۳۴۶۵؛ فهرست مشروح بعض کتب نفیسة قلمیة کتب خانه آصفیه: ۳۷۴/۲-۳۷۵ و ۵۵۰/۳؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی: ۸۷۶/۲ و ۹۹۴؛ فیض الاله فی ترجمة القاضی نورالله، صفحات: سز - سح - عب - عج؛ معجم التراث الکلامی: ۲۶۴/۵؛ فهرستواره کتابهای فارسی: ۵۵۵/۹.

مباحث: این نسخه از نامه چهارم تا پایان مکاتبات را دربردارد. آغاز نسخه: بسمله. رقعۀ امیر یوسف علی الحسینی مرتبه چهارم، الله اکبر سیادت و نقابت پناها افادت و افاضت دستگاہا بعد از مراسم اخلاص تصویر ضمیر انور می‌گرداند.

انجام: این گستاخیه‌ها از روی همان بیت استاد گرامی شیخ نظامی است:
در این گنبد به نیکی برکش آواز که گنبد هرچه گویی گویدت باز

۱. الذریعة: ۹۴/۲؛ طبقات اعلام الشيعة، الروضة النضرة فی اعلام المائة الحادية عشرة: ۶۴۵.

۲. ریاض العلماء و حیاض الفضلاء: ۴۰۱/۵-۴۰۲؛ الروضة النضرة فی اعلام المائة الحادية عشرة: ۶۴۵-۶۴۶.

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ۱۵۶/۲-۱۵۷ و ۵/۱۸ و ۷۲/۲۸؛ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه

آیت‌الله مرعشی: ۱۶۲/۱-۱۶۳.

ایام افادت و افاضت مخلص باد بالنبی و آلہ الامجاد.

نستعلیق، بدون نام کاتب، پنج شنبه ۱۳ محرم ۱۰۶۴، تمام صفحات مجدول نام کتاب در آغاز نسخه به عنوان «سؤال و جواب امیر یوسف وقاضی نور اللہ» درج شده است، در ابتدای نسخه یادداشت باستانی راد درباره کتاب و فهرست مطالب آن دیده می شود، همو در حاشیه برخی صفحات عناوین مطالب را نوشته است.
۱۹۲ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: دانشگاه تهران، نسخه شماره ۴۵۱۳
فهرست دانشگاه تهران: ۳۴۶۲/۱۳ - ۳۴۶۵.

(۱۵۰۹) التحفة الشاهية (هیئت - عربی)
از: قطب الدین شیرازی محمود بن مسعود بن مصلح کازرونی فارسی (۷۱۰ ق)
تکرار تصویر شماره ۱۲۵۵ است، با همان خصوصیات.

(۱۵۱۰) تحریرات فی الأصول (اصول فقه - عربی)
از: آیت اللہ شهید سید مصطفی بن روح اللہ مصطفوی خمینی (۱۳۹۷ ق)
معرفی این اثر در تصویر شماره ۱۲۲۸ گذشت.
نسخه حاضر بخشی از «المقصد الثامن فی الاستصحاب» را در بردارد که هنگام چاپ به عنوان «المقصد الحادی عشر فی الاستصحاب» در جلد هشتم تحریرات فی الأصول (صفحات ۳۱۳ - ۴۲۲)، چاپ مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام قرار گرفته است.

آغاز نسخه: بسمله و به نستعین. المقصد الثامن فی الاستصحاب، قد تصدی الأعلام آخر لتعريفه و تصدی آخرون بامتناع تعريفه لاختلاف المباني فی ذلك الموجب لاختلاف حقيقته و مهيته.

انجام نسخه: تذبذب لوشك فی حجیة الاستصحاب فی الشك فی المقضى فباعبار هو مساوق للقطع بعدم الحجیة... خاتمة لو صدقنا جميع ما قيل فی وجه اختصاص الحجیة بالشك فی الرفع، فلنا القول بالعموم... كون عدّة من الشكوك شكاً فی الرفع كما يكفي لعموم.

نستعلیق تحریری، به خط مؤلف، بدون تاریخ، متن خط خوردگی دارد، عناوین
مباحث در بالای صفحات ثبت شده است.

۷۹ صفحه، ۱۶ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه عمومی آیت‌الله مرعشی نجفی رحمته، شماره موقت ۱۳۳۹۹.
فصلنامه میراث شهاب، شماره پیاپی ۲۸، ص ۶۲.

(۱۵۱۱) **المستفاد من مبهمات المتن والاسناد** (علوم حدیث - عربی)

از: ولی‌الدین ابوزرعه احمد بن عبدالرحیم عراقی (۸۲۶ق)

ابوزرعه ولی احمد معروف به ابن عراقی (۳ ذیحجه ۷۶۲ - ۲۷ شعبان ۸۲۶) فقیه
و قاضی شافعی مصری که در قاهره متولد شد و در سه سالگی همراه پدرش عالم
مشهور حدیث، حافظ‌الدین عراقی، به دمشق رفت. ابن عراقی در زادگاهش قاهره
و نیز در دمشق، بیت المقدس، مکه، و مدینه نزد عالمان بزرگی چون سراج‌الدین
بلقینی، جمال‌الدین اسنوی، برهان‌الدین ابن جماعه، ابن ملقن، جمال‌الدین ابن نباته
و ابوالبقاء سبکی، فقه، حدیث و دیگر دانشها را فراگرفت.

ابن عراقی پس از درگذشت پدرش مشاغل او را عهده‌دار شد و در جامع طولونی
و مدارس دیگر تدریس فقه و حدیث را آغاز کرد و بعد از درگذشت همام‌الدین، شیخ
مدرسه جمالیه، به جانشینی او برگزیده شد. وی مدت ۲۰ سال منصب نیابت قاضی
عمادالدین کرکی را عهده‌دار گردید و در ۸۲۳ق برای به جا آوردن مناسک حج به مکه
رفت و در حرمین به تدریس پرداخت. پس از وفات قاضی جلال‌الدین بلقینی
(۸۲۴ق) از سوی ملک ظاهر به قاضی القضاتی برگزیده شد.

دو اثر از تألیفات وی به چاپ رسیده است:

۱. ذیل الکاشف ذهبی، به کوشش بوران صناوی، بیروت، ۱۹۸۶ م.

۲. شرح الصدر فی ذکر لیلۃ القدر، قاهره، ۱۳۴۳ ق، ضمن مجموعه^۱.

برخی از تألیفات ابن عراقی که تاکنون به چاپ نرسیده و مخطوطاتی از آنها باقی

مانده، از این قرار است:

۱. دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۲/۱۹۴؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه
و رجاله: ۲/۹۹۴.

۱. الأمالی؛^۱
 ۲. البیان و التوضیح لمن أخرج له فی الصحیح و قدمس بضرب من التجریح؛^۲
 ۳. تحریر الفتاوی علی التنبیہ و المنہاج و الحاوی؛^۳
 ۴. ذیل علی ذیل العبر ذہبی؛^۴
 ۵. رسالۃ فی الحکم بالصحة و الموجب؛^۵
 ۶. شرح سنن أبی داوود؛^۶
 ۷. فضل الخیل؛^۷
 ۸. المستفاد من مبہمات المتن و الاستناد، کتاب حاضر؛
 ۹. المعین علی ارجوزة ابن یاسمین، نسخہ‌هایی در کتابخانہ اوقاف بغداد و دارالکتب ظاہریہ دارد؛
 ۱۰. النظم الوہاج فی نظم المنہاج.^۸
- ابن عراقی در کتاب حاضر روایاتی را که از حیث سند یا متن دارای ابہام بوده‌اند، به ترتیب کتابهای فقهی گرد آورده و مورد ابہام و کیفیت رفع آن را شرح داده است. منابع مؤلف در نگارش این اثر، مبہمات عبدالغنی بن سعید مصری و خطیب بغدادی و ابن بشکوال و ابن طاهر مقدسی و نووی بوده و برای مصادر حدیثی رموزی قرار داده است. تألیف این کتاب در روز چهارشنبه ۲۰ جمادی الثانی ۷۸۸ به پایان رسیده است.
- مؤلف در مقدمه تبیین اسماء مبہمه در متن و اسناد روایات را امری مهم دانسته و کتابهای نگاشته شده درباره این موضوع را بر شمرده و شیوه و ترتیب و مزایا و کاستیهایشان را بیان کرده و افزوده است:

۱. همان: ۲۴۲/۱.

۲. همان: ۳۱۴/۱.

۳. فهرست کتابخانہ ملی ایران: ۴۵۲/۸.

۴. فهرست نسخہ‌های خطی کوپریلی: ۵۵۲/۱.

۵. الفهرس الشامل: ۸۳۲/۲.

۶. همان: ۹۹۴/۲.

۷. همان: ۱۱۹۹/۲.

۸. فهرست کتابخانہ مجلس: ۷۰/۹.

«فوفقنى الله تعالى الى جمع هذه الكتب فى مصنف واحد و ترتيبه على أبواب الفقه ليسهل الكشف منه على من اراد ذلك، فأوردت جميع ما ذكره ابن بشكوال و الخطيب و النووى مع زيادات عليهم و أكثر ما زدته من المبهمات الواقعة فى الاسناد و هى أهم و أكثر نفعاً و أوردتها فى أواخر الأبواب... و رقمت على الأحاديث طلباً للاختصار مما انفرد به الخطيب خ و مما انفرد به ابن بشكوال ب و ما انفرد به النووى و و ما انفرد به ابن طاهر ط و ما اتفق عليه الخطيب و ابن بشكوال و ابن طاهر ع و ما اتفق عليه الخطيب و ابن بشكوال ق و ما اتفق عليه الخطيب و ابن طاهر ه و ما اتفق عليه ابن بشكوال و ابن طاهر طب و ما اتفق عليه ابن بشكوال و النووى ك و ما زدته عليهم ا و قد أخلّ النووى فى اختصاره ببعض ما أورده الخطيب فما كان كذلك علمت مقابله ف اشارة الى ان هذا فات النووى... فرأيت أن أذكر أبواب الكتاب هنا ليسهل الكشف منه و هى:

كتاب الايمان؛ كتاب العلم؛ كتاب الطهارة؛ كتاب الصلاة، باب الجمعة و العيدين؛ كتاب الجنائز و فى آخره فصل فيمن تكلم بعد الموت و فصل فى الصبر على موت الأولاد و نحوه؛ كتاب الزكاة و فى آخره تسمية المؤلف؛ كتاب الصيام، فصل فى ليلة القدر؛ كتاب الحج: باب الاضحية، باب الأطعمة، باب الأشربة و آداب الأكل، باب الطب و الرقى، باب التوكّل، باب اللباس و الزينة، باب النذر؛ كتاب البيوع: باب الربا، باب الرهن، باب المزارعة و المحابرة و فضل الزرع، باب القرض، باب الشفعة، باب الغصب. باب الجعالة، باب المناضلة، باب أحياء الموات، باب اللقطة، باب الهبة و العمرى و نحوهما، باب الوصية، باب العتق و صحبة المماليك، باب الكتابة؛ كتاب الفرياض؛ كتاب النكاح، باب الوليمة، باب حقّ الزوج، باب عشرة النساء، باب الخلع، باب الطلاق، باب الظهر، باب اللعان، باب العدد، باب لحاق النسب، باب اثبات القاييف؛ كتاب الأيمان، باب الرضاع، باب الحضانة؛ كتاب الحدود: باب حدّ الزنا، باب حدّ السرقة، باب حدّ الشرب، باب حدّ المحاربة، باب حدّ الساب؛ كتاب القصاص، باب الديات؛ كتاب السير: فصل فى الفىء و الغنيمة، فصل فى الشهداء، باب الامارة؛ كتاب القضاء و الشهادات؛ كتاب الأدب؛ كتاب الزهد؛ كتاب التفسير و اسباب النزول؛ كتاب القراءات و فضل القرآن و أدب القراءة؛ كتاب الرؤيا؛ كتاب الفتى؛ كتاب برّ الوالدين؛ كتاب الأدعية و الذكر؛ كتاب علامات النبوة؛ كتاب المناقب؛ كتاب أخبار الأولين؛ كتاب ذكر القيامة.»

نسخه‌های شناخته شده از المستفاد:

۱. کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی رحمته، نسخه شماره ۳۹۷۸، کتابت در ۸۹۷ق، در آخر این نسخه صورت اجازه مؤلف به شرف الدین ابوالفتح محمد مراغی مدنی به تاریخ ۷۹۵ق دیده می‌شود.^۱ تصویر حاضر از این نسخه برگرفته است؛
۲. دارالکتب قاهره، نسخه شماره ۴۹۴ قسم حمایه التراث، کتابت در ۸۰۵ق از روی نسخه خط مؤلف؛^۲

۳. کتابخانه سلطنتی برلین، نسخه شماره ۱۶۷۶، کتابت در ۸۱۷ق؛^۳

۴. کتابخانه عارف حکمت، کتابت در ۱۱۲۳ق.^۴

منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۴۸/۱؛ التراث العربی: ۷۲/۵؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۲۱۹/۴- ۲۲۰؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه و رجاله: ۱۴۳۸/۳؛ کشف الظنون: ۱۶۷۴/۲.

آغاز: بسمله و به ثقتی. الحمد لله على ما أفضل و الصلاة و السلام على نبيّه المرسل و عبده الأكمل الذي أزال ما أعضل و أوضح ما أشكل و على آله... و بعد، فإن من المعلوم الواضح ان اجل العلوم بعد علم كتاب الله المنزل علم سنّة نبيه المرسل و من أنواعه الزاهرة و أقسامه الباهرة تبين الأسماء المبهمة الواقعة في المتن أو اسناده.

انجام: ذکر موالیدهم و وفیاتهم، ترکت ذلك اذ ليس من المبهمات شيء لكن لم أر اخلاء الكتاب من تسميتهم رجاء حصول برکتهم و الله تعالى يعمننا بطوله و يرحمنا بفضله.

نسخ، عبدالرحمن بن علی بن محمد بن عمر ربیع شیبانی شافعی، یکشنبه ۲۲ رجب ۸۹۷، عناوین و نشانیها سنگرف، در حاشیه تصحیح شده و در پایان گواهی مقابله دارد: «قوبلت هذه النسخة على الأم المنسوخ منها والحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى»، انجامه مؤلف در این نسخه چنین نقل شده است: «قال

۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی: ۳۵۸/۱۰.

۲. فهرست المخطوطات، مصطلح الحدیث: ۲۹۱/۱.

۳. فهرست المخطوطات العربیة بالمکتبة الملكية فی برلین، الورت: ۳۰۰/۲-۳۰۱.

۴. الفهرس الشامل: ۱۴۳۸/۳.

المصنف فى أصله رحمه الله: وكان الفراغ من هذه النسخة على يد أحمد بن العراقى مؤلفها يوم الأربعاء عشرين جمادى الآخرة سنة ثمان وثمانين وسبعمائة وكتبت مسودته فى أربعة أيام رابعها ثامن عشرين رمضان سنة ست وثمانين و الحمد لله رب العالمين»، انجامة كاتب: «و اتفق الفراغ من كتب هذه النسخة ضحى يوم الأحد ثانى عشرين رجب [؟] الحرام سنة سبع وتسعين وثمان مائة من الهجرة على يد الفقير الى الله تعالى عبدالرحمن بن على بن محمد بن عمر الربيع الشيبانى الشافعى، وفقه الله تعالى و ختم له بالحسنى... ووالديه ومشايخه وجميع المسلمين و الحمد لله رب العالمين و صلى الله على رسوله سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم»، نام كتاب و مؤلف و سال وفات و تولد وى در صفحه عنوان ثبت شده است، و روايت كتاب چنين درج شده است: «رواية الشيخ الامام ولى الله تعالى شرف الدين أبى الفتح محمد بن أبى بكر بن الحسين المراغى المدنى عن المصنّف رواية غير واحد من مشايخنا منهم العلامة زين الدين أحمد بن أحمد الشرجى (؟) و الحافظ شمس الدين محمد بن عبدالرحمن السخاوى نفع الله هما (كذا) عنه رواته مالك هذه النسخة العبد الفقير الى كرم الله تعالى عبدالرحمن بن على الربيع غفر الله له و تاب عليه و ختم له بخير»، يادداشتهاى اول نسخه: شرح حال مؤلف و نكته‌اى درباره نقل حديث بالمعنى به نقل از جامع الاصول و ابتياع از كتابخانه حميدخان و يادداشت تملك احمد بن ابى بكر بن سالم شيخان با علوى در ذیحجه ۱۰۸۷ و يادداشتى از كاتب درباره كتاب الانصاف فى كشف الكشاف از ابن عراقى و مهر مربعى به سجع: «سيد شعبان محدث ۱۱۳۷» و مهر كروى به سجع: «عبدالبارى محمد الأنصارى ۱۳۲۲»، صورت اجازة مؤلف به شرف الدين ابى الفتح مراغى به نقل از نسخه ام چنين درج شده است: «على النسخة التى كتبت منها هذه النسخة ما صورته، صورة ما على الأم بخط المؤلف: الحمد لله قرأ على جميع هذا الكتاب من تأليفى و هو المستفاد من مبهمات المتن و الاسناد صاحبه و كاتبه الفقيه الفاضل البارع العالم جمال المحصلين شرف الدين ابوالفتح محمد بن الشيخ الامام العالم العلامة الأوحدمفتى المسلمين مفيد الطالبين صدر المدرسين أوحدمصنفيين زين الدين أبى بكر بن الحسين المراغى المدنى الشافعى شيخ الحرم الشريف النبوى و آله امتع الله بفوايده و جمع له بين طريف المجردو (؟)

قراءة محررة... و ذلك في مجالس آخرها يوم الثلاثاء حادى شهر رمضان سنة خمس و تسعين و سبعمائة بشاطى النيل المبارك بجزيرة الفيل طاهر القاهرة و أجزت له أن يرويه عنى و جميع ما يجوز لى و عنى روايته، كتبه أحمد بن عبدالرحيم بن الحسين بن عبدالرحمن ابن العراقى الشافعى حامداً لله تعالى و مصليا على نبيه محمد و آله و صحبه و مسلماً لطف الله به و بوالديه و مشايخه». ٦٢ صفحه، ٣٠ سطرى.

نسخة اصل: كتابخانه عمومى آيت الله مرعشى نجفى رحمته الله عليه، نسخه شماره ٣٩٧٨. فهرست نسخه‌هاى خطى كتابخانه آيت الله مرعشى نجفى: ٣٥٨/١٠.

(١٥١٢) المجرد من تهذيب الكمال (رجال - عربى)

از: شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان بن قايماز ذهبى شافعى (٧٤٨ ق) تكرار تصوير شماره ١٠١٧، با همان خصوصيات است.

(١٥١٤) النسب الكبير (جمهرة النسب؟) (انساب - عربى)

از: ابن سائب كلبى ابو منذر هشام بن محمد بن سائب كلبى كوفى (٢٠٤ ق) ابن كلبى تاريخ نگار و نسب دان كوفى كه در كوفه زاده شد و در ٢٠٤ ق، به روايت ديگر ٢٠٦ ق، در آنجا درگذشت. در نزد پدرش محمد بن سائب كلبى دانش آموخت. پدرش از اصحاب امام باقر عليه السلام و امام صادق عليه السلام و از دانايان به اخبار و انساب بود و تأليفى در تفسير از خود به جاى گذاشت.^١ هشام ابن كلبى آثار بسيارى در تاريخ و اخبار اسلام و بلدان و ادب و انساب نگاشت. ليست اسامى كتابهاى وى در الفهرست ابن نديم آمده است.^٢ نسخه‌هاى به جا مانده از تأليفات او نيز در تاريخ التراث العربى معرفى شده است.^٣

معروفترين و مهمترين اثر ابن كلبى در انساب كتاب جمهرة النسب است كه ابن حزم اندلسى (٤٥٦ ق) در نگارش جمهرة انساب العرب از آن بسيار بهره برده است. خليفه ابن

١. الكنى و الألقاب، شيخ عباس قمى: ١١٧-١١٩.

٢. الفهرست، ابن نديم: ١٠٨-١١١.

٣. تاريخ نگارشاى عربى: ٣٨٧/١-٣٩١.

خیاط (۲۴۰ ق) نیز در الطبقات از اطلاعات هشام کلبی استفاده نموده و بلاذری بخش بزرگی از جمهرة النسب را در انساب الاشراف خود نقل کرده است.

راوی جمهرة النسب ابوسعید سکری (۲۴۵ ق) است. که به واسطه محمد بن حبیب این کتاب را از مؤلف روایت کرده است. تنها نسخه به جا مانده از جمهرة النسب ابن کلبی در موزه بریتانیا در لندن به شماره Abb23297 نگهداری می‌شود. این نسخه در ۲۵۹ برگ ۱۵ سطری در ۶۵۳ ق به دست علی بن حسن بن معالی کتابت شده است. نسخه مذکور جزء اول از کتاب را دربردارد و جزء دوم کتاب در نسب قحطانیین مفقود است. جزء موجود بارها با تصحیحات مختلف به چاپ رسیده است، از جمله:

۱. تحقیق عبدالستار احمد فزّاج، در یک جلد وزیری بزرگ شامل ۵۱۲ صفحه، بدون اسم ناشر و تاریخ نشر؛

۲. تحقیق محمود فردوس العظم، در سه جلد وزیری بزرگ، تاریخ مقدمه ۱۹۸۲ میلادی در دمشق، دار الیقظة العربیة؛

۳. تحقیق دکتر ناجی حسن، در یک جلد وزیری شامل ۷۳۶ صفحه، بیروت، عالم الکتب و مكتبة النهضة العربیة. یاقوت حموی (۶۲۶ ق) این کتاب را تلخیص کرده و آن را المقتضب من کتاب جمهرة النسب نام نهاده است.

اما نسخه مورد بحث ما که اصل آن در کتابخانه اسکوریال در مادرید اسپانیا محفوظ است و تاریخ کتابت آن ۶۲۶ ق ثبت شده است، در صفحه عنوان، نسخه به نام «کتاب النسب الكبير لابن الكلبی» معرفی شده و در انجامة نسخه آمده است: «و هو آخر كتاب نسب معد و اليمن الكبير تأليف محمد بن السائب الكلبی». در بین محققان درباره ماهیت این نسخه اختلاف شده است.

سزگین این نسخه را ذیل عنوان جمهرة معرفي کرده است،^۱ چنانکه فهرستنگار کتابخانه اسکوریال (هارتویگ دیونبورگ) نیز (کتاب النسب الكبير) و (الجمهرة فی النسب) را دو نام برای این کتاب دانسته است.^۲ دکتر ناجی حسن - مصحح جمهرة النسب - در این باره می‌نویسد: «... أما الجزء الثاني و هو الذي يتناول نسب القحطانيين

۱. تاریخ نگارش‌های عربی: ۳۸۸/۱.

۲. فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه اسکوریال: ۲۱۵/۳.

فمفقود ولا نعلم عنه شيئاً، غير أن هنالك مخطوطة محفوظة في مكتبة الاسكوريال تحمل عنوان «نَسَب معدّ و اليمن الكبير» لابن الكلبي، وهي تتناول أنساب القحطانيين مما يمكن اتخاذها كجزء متمم لما فقد من الجمهرة و تسلسل النسب فيها لا يختلف عما ورد في المقتضب.^١ محمود فردوس العظم در مقدمة تصحيح جمهرة النسب اظهار مي دارد: «... اذاً فإن كتاب النسب الكبير و كتاب جمهرة النسب هما لهشام، و قد دقت نسخة مخطوط النسب الكبير المحفوظة بمكتبة الاسكوريال بمدريد فلم أجد أي ذكر لمحمد بن السائب الكلبي سوى مرة واحدة، بينما جاء ذكر هشام بن الكلبي كثيراً، و لا أظن إلا أنها تكملة جمهرة النسب مخطوط المتحف البريطاني. و يؤكد هذا ماجاء على غلاف نسخة الاسكوريال بخط ردي جداً «كتاب النسب الكبير لابن الكلبي، هذا عنوان الكتاب، و جاء بجانب هذا من كتب عثمان بن محمد الديمي.»^٢ عبدالستار احمد فراج نیز در مقدمة تحقيق جمهرة النسب درباره نسخه مورد بحث آورده است: «القسم الثاني من جمهرة النسب، موجود أصله المخطوط في مكتبة الاسكوريال باسبانيا. بتداخل هذا القسم مع الجزء الأول من مخطوط المتحف البريطاني من أواخره. و خطه جيد، ولكنه كثيراً لخطاً لدرجة سيئة، قليل النقط و نادر الضبط، لولا أن العالم العظيم عبدالمؤمن بن خلف الدمياطي المولود سنة ٦١٣هـ، المتوفى سنة ٧٠٥هـ علق عليه بخطه في موضعين أو ثلاثة لشككت في صحة تاريخ هذا المخطوط الذي يذكر في آخره أنه كان في سنة ٦٢٦ هجرية. و ينتهي هذا القسم بانتهاء الأنساب.»^٣

شناخت دقیق محتوای این نسخه به تحقیق و بررسی بیشتری نیاز دارد. احتمال تحریف و مغلوط بودن نسخه و جعلی بودن تاریخ کتابت آن نیز مطرح است. واللہ العالم.

منابع: الاعلام، زرکلی: ٨٧/٨ - ٨٨؛ تاریخ بغداد: ٤٥/١٤ - ٤٦؛ تاریخ نگارش های عربی: ٣٨٧/١ - ٣٩١؛ الذریعة: ١٤٧/٥؛ الفهرست، ابن ندیم: ١٠٨ - ١١١؛ الکنی و الالقاب: ١١٩ - ١١٧؛ کشف الارتیاب (چاپ شده در مقدمة لباب الأنساب): ٢٣ - ٢٤؛ فهرس المخطوطات

١. جمهرة النسب للکلبی، تحقیق دکتر ناجی حسن: ٥.

٢. جمهرة النسب للکلبی، تحقیق محمود فردوس العظم: د.

٣. جمهرة النسب للکلبی، تحقیق عبدالستار احمد فراج: ٥/١ - ٦.

المصوّرة (معهد المخطوطات العربية)، التاريخ: ۲۱۵/۱؛ معجم المؤلفين: ۱۴۹/۱۳ - ۱۵۰. آغاز: بسمله عونک یارب. قال أبو المنذر هشام بن محمد بن السائب الكلبي: ولد ربیعة بن نزار بن معد بن عدنان أسداً.

انجام: ولی سجستان مع بنی أمیة ها ولای بنو الهذین زید [کذا] و الحمد لله رب العالمین و هو آخر کتاب نسب معد و الیمن الكبير تألیف محمد بن السائب الكلبي غفر الله له و لجميع المسلمین آمین رب العالمین.

نسخ، در موارد اندکی معرب است، عمر بن سالم بن محمد بن نجده، سه شنبه سلخ ربیع الثانی ۶۲۶، انجامه کاتب: «... کتبه الفقیر الی رحمة الله تعالی عمر بن سالم بن محمد بن نجده بن مخدعة بن عدی بن نمر بن واقف و هو أحد البکایین من الاسوس هو ابن أنصاری - غفر الله له ولوالديه وجميع المسلمین - وكان الفراغ من نسخه يوم الثلاثاء سلخ ربیع الآخر سنة ستة وعشرون وستمائة و الحمد لله وحده و حسبنا الله و نعم الوکیل»، در حاشیه تصحیح دارد، نام کتاب در صفحه عنوان چنین درج شده: «کتاب النسب الكبير لابن الكلبي» و در کنار آن این عبارت دیده می شود: «من کتب عثمان بن محمد الדיمی» و تملک ناخوانای دیگری نیز در اول نسخه دیده می شود، فهرست مطالب کتاب در ابتدای نسخه درج شده است. ۵۳۰ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در مادرید اسپانیا، نسخه شماره ۱۶۹۸. فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه اسکوریال: ۲۱۵/۳؛ المخطوطات العربية فی مكتبة الاسکوریال، ترجمه سیده می کنفانی: ۲۷۰ - ۲۷۱.

(انساب - عربی)

(۱۵۱۶) الشجرة الشريفة و التحفة اللطيفة

از: عمر مقدسی (قرن ۱۰ هـ)

رسالة مختصری درباره خاندان پیامبر گرامی اسلام ﷺ به صورت شجره‌ای است و به رستم پاشا (متوفی ۹۶۸ ق)، نخست وزیر نامی عصر سلطان سلیمان عثمانی تقدیم شده است. در این رساله نسب پیامبر و اعمام، ازواج، بنو اعمام، عمات، بنو عمات، احوال، امهات من الرضاع، اخوة من الرضاع آن حضرت در قالب شکل‌های درختی به طور اختصاری ذکر شده است.

نام این رساله در مقدمه و انجامه «الشجرة الشريفة و التحفة اللطيفة» درج شده، ولی در صفحه عنوان آمده است: «هذه شجرة شريفة و نسبة منيفة منبأة عن أصول النبي ﷺ و فروعہ و اعمامہ و عمّاتہ و اخواتہ و خالاتہ و عشيرتہ و أزواجه و أصهارہ و أصحابہ، رقمته برسم واسطة عقد نظام العالم نادرة بنى آدم و الليث... مولانا رستم پاشا الوزير الأعظم - ادام الله أيامه - و رفع في بروج السعادة أعلامه، خدمة أضعف البشر العبد الفقير الشيخ عمر المقدسى - غفر له». و در یادداشت تملک اول نسخه به نام «الشجرة النبوية لعمر المقدسى» معرّفی شده است.

شرح حال مؤلف و اطلاعاتی درباره آثار دیگر وی به دست نیامد.

آغاز: انه من سليمان و انه بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله الذى جعل^۱ ملكه أن يوازره الوزير و عزّ أمره أن يدبّره المدبّر و يؤيّده الظهير... فلم أجد أنفس من هذه الشجرة الشريفة و التحفة اللطيفة المشتملة على نسب النبي ﷺ و سيرته و أزواجه و أولاده و أصحابه و عشيرته رقمتها برسم واسطة عقد نظام العالم... رستم پاشا الوزير الأعظم... و بنيت هذه التحفة على الاختصار.

نسخ زیبای ترکی، ابراهیم مذنب مولوی، جمعه او آخر ذیحجه ۱۱۴۴ در شهباء، تمام صفحات مجدول، عناوین به خط درشت، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است، مهر کروی به سجع «الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا أن هدانا الله...» در اول نسخه دیده می شود، انجامه کاتب: «قد وقع الفراغ بحمد الله تعالى عن تسويد هذه الشجرة الشريفة و التحفة اللطيفة في يوم الجمعة في أواخر ذى الحجة في بلدة الشهباء حماها الله عن البلايا على يد أضعف العباد درویش دلریش ابراهیم المذنب المولوى - غفر الله له و لجميع المسلمين آمين يا رب العالمين - سنة ۱۱۴۴»، مطالب کتاب در قالب شجره ها و سطرهای ذیل آنها بیان شده است.

۱۶ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: کتابخانه ایاصوفیا در استانبول ترکیه، نسخه شماره ۱۵۵۰؟

(۱۵۱۷) ملاذ الأخبار فی فهم تهذیب الأخبار (حدیث - عربی)

از: علامه محمدباقر بن محمد تقی مجلسی (۱۱۱۰ ق)

به شماره ۱۲۶۴ رجوع شود.

نسخه حاضر از کتاب الطلاق تا پایان کتاب الديات را دربردارد و هر دو تحریر از کتاب الديات، در این نسخه کتابت شده است.

آغاز نسخه: بسمله. و به ثقتی و رجائی و معتمدی. کتاب الطلاق، باب حکم الایلاء، قال فی المسالک الایلاء لغة لاحلف و شرعاً حلف الزوج الدائم علی ترک و طی زوجته المدخول بها.

انجام تحریر اول کتاب الديات: الثامن عشر مجهول أو ضعيف، التاسع عشر صحيح و عليه الفتوى كما مر. تم و الحمد لله أولاً و آخراً و الصلاة على أشرف الأولين و الآخرين محمد و ذريته الأكرمين و وافق الفراغ سحر ليلة الخميس الثاني و العشرين من شهر الله الأكبر من شهور سنة ست و تسعين و ألف من الهجرة النبوية، على هاجرها آلاف ألف صلوة و سلام و تحية.

نسخ، بدون نام کاتب، از سده دوازدهم هجری، عناوین و نشانیها شنگرف، در اول نسخه یادداشتی از آقا جمال خوانساری به تاریخ شوال ۱۱۱۴ دیده می شود مبنی بر اینکه این نسخه را از نمای حمام وقفی شاه سلیمان در میدان نقش جهان اصفهان استکتاب کرده است و یادداشتی از مرحوم آیت الله مصطفی خوانساری به تاریخ ۱۳۶۰ ق، درباره نفاست نسخه دیده می شود.

۴۳۵ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه آیت الله سید مصطفی خوانساری منتقل شده به کتابخانه آستان قدس رضوی، شماره ۱۳۶۸.

فهرست نسخه‌های خطی اهدایی رهبری به کتابخانه آستان قدس رضوی: ۲۳۳.

(۱۵۱۸) طرائف المقال فی معرفة طبقات الرجال (رجال شیعه - عربی)

از: سید علی اصغر بن محمد شفیع چاپلقی بروجردی (۱۳۱۳ ق)

فقیه دانشمند علامه سید علی اصغر بن محمد شفیع موسوی جابلقی بروجردی که نسبش از طریق امیر نظام الدین احمد (مدفون در بروجرد) به امام موسی کاظم علیه السلام

می‌رسد. وی در دانشهای گوناگون همچون فقه، اصول، رجال و ادبیات تبخّر داشت و در محضر اساتید بزرگی همچون شیخ مرتضی انصاری، پدرش علامه سید محمد شفیع جابلقی، شیخ مهدی کاشف الغطاء، حاج میرزا محمود طباطبایی، صاحب مواهب و آخوند ملا محمدفاضل ایروانی دانش آموخت و آثار ارزنده‌ای در علوم مختلف از خود به جای گذاشت، از جمله:

۱. شواهد مغنی؛

۲. شرح زبدة الاصول؛

۳. مناسک الحج و الصلاة؛

۴. رسالة فی حجیة الظن و الاستصحاب؛

۵. الجامع للمقاصد فی أصول الأصحاب؛

۶. طرائف المقال فی معرفة طبقات الرجال.^۱

طرائف المقال کتابی است در بیان طبقات رجال حدیث و مشایخ صاحب اجازه و اصحاب ائمه علیهم السلام در ۳۱ طبقه، به این ترتیب که مؤلف در طبقه اول، رجال زمان حیات خود را معرفی کرده و سپس به ترتیب، رجال طبقه‌های بعدی تا طبقه سی و یکم (که شامل صحابیان رسول اکرم صلی الله علیه و آله است) با تعیین عصر یا تاریخ وفات آنان. مجموعه ۳۱ طبقه مذکور در باب اول کتاب آمده و کتاب دارای یک مقدمه و ده باب و یک خاتمه بدین تفصیل است:

المقدمة: فی تعریف علم الرجال و الدراية و الرموز المدونة فيه؛

الباب الأول: فی طبقات الرواة؛

الباب الثاني: فی الألقاب النسبية و ترجمتها؛

الباب الثالث: فی الألقاب الغير النسبية و تراجمها؛

الباب الرابع: فی أسماء الاثمة و ألقابهم و كناههم و مدة أعمارهم؛

الباب الخامس: فی تعداد المذاهب و الفرق المختلفة؛

الباب السادس: فی أقسام الحدیث و الاصطلاحات؛

الباب السابع: فی أسباب المدح و الذم؛

۱. رسالة الطرائف فی ترجمة صاحب الطرائف، آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی، چاپ شده در ابتدای طرائف المقال.

الباب الثامن: فی منشأ اختلاف المذاهب؛

الباب التاسع: فی ذکر فوائد نافعة (شامل ۱۲ فایده رجالی)؛

الباب العاشر: فی ذکر المفردات من الرجال؛

الخاتمة: فیها ثلاثة أمور (امر اول: معرّفی بسیاری از مشایخ علم رجال؛ امر دوم: طرق و مشایخ مؤلف به کتابهای حدیثی؛ و امر سوم: مختصری از زندگینامه مؤلف). اصل این کتاب برای شناخت طبقات محدثین تألیف شده که در باب اول آن آمده است، ولی ابواب مفید دیگری نیز بر این موضوع افزوده و برای هر یک از مصادر رمزی قرار داده شده است. هفت باب اول در نسخه اصل مجدول بوده و اسامی روات در جدولها درج شده است. تألیف این کتاب شب بیستم شعبان ۱۲۹۴ به پایان رسیده است.

نسخه‌های شناخته شده از طرائف المقال:

۱. نسخه شماره ۷۶۳۴ کتابخانه حاضر که به خط مؤلف و نسخه اصل است و تصویر حاضر از روی آن تهیه شده است؛
 ۲. نسخه شماره ۳۷۷ کتابخانه حاضر^۱؛ این نسخه شامل دو کتاب است؛ کتاب اول جامع الاقوال تبیین است که به امر آیت الله مرعشی توسط مرحوم حجت الاسلام علی اکبر ایرانی شرفخانی کتابت شده و کتاب دوم طرائف المقال است که تنها بخشی از باب اول آن در طبقات روات در نسخه دیده می‌شود. برگهایی از این نسخه به خط تولیت محترم کتابخانه جناب آقای دکتر سید محمود مرعشی است؛
 ۳. نسخه کتابخانه مرحوم محدث ارموی که به مرکز احیاء میراث اسلامی در قم منتقل شده و به شماره ۲۶۵۸ در آن مرکز نگهداری می‌شود. این نسخه در عصر مؤلف کتابت و تصحیح شده است.
- فاضل معاصر، جناب آقای سید مهدی رجایی، طرائف المقال را با استفاده از نسخه اصل تصحیح کرده که از سوی انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی در سال ۱۴۱۰ ق در دو جلد به چاپ رسیده است. در ابتدای این تصحیح، رساله الطرائف فی ترجمه الطرائف، به قلم مرحوم آیت الله مرعشی نجفی درج شده است.

منابع: التراث العربی: ۲۴/۴؛ الذریعة: ۱۴۹/۱۵؛ فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه: ۳۳۸/۱ - ۳۳۹؛ مآخذشناسی رجال شیعه: ۱۸۸ - ۱۸۹؛ مصفی المقال: ۳۳۸.

آغاز: الحمد لله حمداً يستوجب من نعمه أسبغها و من قسمه أوفرها و من عنايته أجلها و أعظمها و من ألطافه أشملها و أنفعها و من هباته أكملها و أتمها... ان علم الدراية في معرفة مايتعلق بسند الرواية و متنها.

انجام: و الى هنا اختتم المقال و قد كتب هذه الاوراق... و كان مدّة تأليف الكتاب تقريباً سنة كاملة و الله الموفق للسداد و الحمد لله أولاً و آخراً.

نستعلیق ریز، به خط مؤلف، شب بیستم شعبان ۱۲۹۴، در حاشیه تصحیح شده و متن، خط خوردگی دارد، باب اول تا هفتم کتاب در جدولهای شنگرف درج شده است.

۴۹۵ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، نسخه شماره ۷۶۳۴.

فهرست: ۳۷/۲۰ - ۳۸.

(۱۵۱۹) ملاذ الأخیار فی فهم تهذیب الأخبار (حدیث - عربی)

از: علامه محمدباقر بن محمدتقی مجلسی (۱۱۱۰ ق)

به شماره ۱۲۶۴ رجوع شود.

نسخه حاضر از کتاب الصلاة تا پایان اعتکاف را دربردارد.

آغاز نسخه: بسمله و به نستعین. کتاب الصلاة قوله ﷺ: لأنه كالمعلوم، أقول كلام الشيخ المفيد في هذا الفصل هكذا.

انجام نسخه: الثامن عشر و المائة مجهول، قوله ﷺ: ألفا و مائة و سبعين وزنة، قال بعض العلماء: وزنة أي درهما.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، عناوین و نشانیها شنگرف، در متن و حاشیه تصحیح شده است و حواشی اندکی با امضای «س م ح د عفی عنه» دارد، بلاغ مقابله با نسخه خط مؤلف در آخر نسخه به خط کرم علی دیده می شود، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف درج شده و آمده است: «و قویل بنسخة الأصل که از وظیفه قره العین سید احمد - وفقه الله - به اتمام رسیده - نفعه الله»، همچنین تملک محمدتقی بن

عبدالمطلب اصفهانی با مهر مربعی به سجع: «المذنب محمد تقی ۱۱۶۱» و یادداشتی از شیخ جعفر کاشف الغطاء مبنی بر اینکه این نسخه از کتب مرحوم شیخ صادق بوده و وقفی است با امضای «کتابه الاقل جعفر بن شیخ خضر» و مهر مصلع به سجع: «رق جعفر الصادق» و مهر و امضای مرحوم آیت الله مرعشی نجفی. ۴۵۰ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه بزرگ آیت الله مرعشی نجفی رحمته، نسخه شماره ۴۸۳۶. فهرست: ۳۲/۱۳ - ۳۳.

(۱۵۲۰) زهر الرياض و زلال الحياض (تراجم - عربی)

از: سید ابوالمکارم بدرالدین حسن بن علی بن حسن بن علی بن شدقم بن ضامن حسینی مدنی (قرن ۱۱ ق)

بدرالدین حسن از دانشمندان و فقهای امامیه است که دستی در شعر و ادب داشته و با تراجم و انساب به خوبی آشنا بوده است. وی به سال ۹۳۲ ق در مدینه به دنیا آمد و نزد پدرش و در محضر اساتید دیگر در شهرهای مکه، قزوین، یزد و شیراز به تحصیل علوم اسلامی پرداخت و از شیخ حسین بن عبدالصمد عاملی، والد شیخ بهایی و شیخ نعمت الله بن احمد بن خاتون عاملی روایت می‌کرد. سال وفات مؤلف در اعیان الشیعة، ۱۴ صفر ۹۹۹ ثبت شده است.

از تألیفات اوست:

۱. الأسئلة الشدقمية؛

۲. الجواهر النظامية من حدیث خیر البرية؛

۳. رسالة فی الفضائل؛

۴. زهر الرياض و زلال الحياض.

کتاب حاضر که در سه (یا چهار جلد) تنظیم شده، در تاریخ، سیره و اخبار خلفا، ائمه، علما و ادبا به ترتیب حروف معجم است. مؤلف بیشتر از «وفیات الاعیان» ابن خلکان بهره برده و مطالب تاریخی و اشعار و قصائد و موضوعات ادبی بسیاری بر اطلاعات ابن خلکان افزوده دارد. تألیف این اثر به سال ۹۸۵ ق در باغچه «نشیر» در اطراف مدینه منوره شروع شده و به سال ۹۹۲ ق در احمدنگر هند به پایان رسیده است.

نسخه‌ای از جلد اول زهر الرياض در کتابخانه بوهار در کلکته به شماره ۲۶۹ نگهداری می‌شود. تصویر نسخه مذکور به شماره ۲۵۳ در کتابخانه حاضر موجود است.

سه نسخه از جلد سوم زهر الرياض سراغ داریم:

۱. کتابخانه موزه بریتانیا، نسخه شماره ۷۳۴۹، که تصویر حاضر برگرفته از آن است؛
۲. کتابخانه آستان قدس رضوی، نسخه شماره ۴۲۴۲، تصویر آن به شماره ۲۵۴ در کتابخانه حاضر موجود است؛

۳. کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، نسخه شماره ۵۰۵۵.

منابع: احیاء الدائر من مآثر أهل القرن العاشر: ۹۵؛ أمل الآمل: ۷۰/۲؛ أعيان الشيعة: ۱۷۵/۵؛ تحفة الأزهار و زلال الأنهار: ۴۶/۱ - ۴۷؛ التراث العربي: ۱۷۲/۳؛ خلاصة الأثر: ۲۳/۲؛ الذريعة: ۷۰/۱۲؛ رياض العلماء: ۲۳۸/۱؛ سلافة العصر: ۲۴۹ - ۲۵۰؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۲۵۲/۱۳ - ۲۵۳؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۱۱۸/۷؛ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی: ۲۳۰/۱ - ۲۳۲.

نسخه حاضر جلد سوم کتاب است مشتمل بر حرف میم (از مالک تا مهیار دیلمی).
 آغاز نسخه: بسمله. احمد الله على جزيل نواله و أصلى على من هدانا بارساله سيدنا محمد... و بعد فهذا الجزء الثالث من كتاب زهر الرياض و زلال الحياض، حرف الميم، مالک الامام ابو عبدالله بن انس الأصبحی المدني.
 انجام نسخه: و قبول يسير الأعمال متا و اختتم بصالح الأعمال أعمالنا انك الولي بنا و الأولى بنا. انتهى المجلد الثالث من كتاب زهر الرياض و زلال الحياض...

نسخ زیبا و در مواردی معرب، یحیی بن شمس بن احمد بن شمس بحرانی بلادی، ۱۲ محرم ۹۹۵، عناوین شنگرف، در حاشیه تصحیحات و توضیحات لغوی به چشم می‌خورد، در انجامه کاتب تجلیل بسیاری از مؤلف شده و گویا کاتب قصیده‌ای در وصف کتاب و مؤلف سروده که در این نسخه موجود نیست، فهرست مطالب این جلد در آخر نسخه درج شده است، چند یادداشت تملک و مهر در ابتدای نسخه دیده می‌شود.

۷۲۴ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه موزه بریتانیا در لندن، شماره ۷۳۴۹ - ADD.

(۱۵۲۱) الصحاح (= تاج اللغة و صحاح العربية) (لغت - عربی)

از: ابونصر اسماعیل بن حماد جوهری (۳۹۳ق)

فرهنگ لغت عربی به عربی بسیار مشهوری است که از اوان تألیف تاکنون مورد توجه دانشمندان بوده و نسخه‌های بسیاری از آن در کتابخانه‌های شخصی و عمومی منتشر شده و بارها به چاپ رسیده و کارهای علمی فراوانی همچون تکمله، شرح، تلخیص، حاشیه، تهذیب، نظم و ترتیب درباره آن صورت گرفته است.^۱

فؤاد سزگین درباره صحاح و جوهری می‌نویسد: «نال الجوهری شهرة عریضة بمصنفة فی اللغة الذی أحمّل الی حدّ بعيد معاجم من تقدّمه و عاصره لسهولة مأخذه. و اشتغل الجوهری فضلاً عن ذلك بالنحو و العروض... اعتمد فیہ علی «دیوان الأدب» لخاله اسحاق بن ابراهیم الفارابی. زعموا أنّ الجوهری نفسه بیّض الكتاب الی حرف الضاد فقط، و أن تلمیذه أبا اسحاق ابراهیم بن صالح الوزّاق بیّض بقیته. و الأرجح أنّ الجوهری أتمّ تبیيض الكتاب و أنّ أبا اسحاق بن صالح أول من رواه... و مخطوطاته تكاد توجد فی كلّ مكتبة.»

احمد عبدالغفور عطار در مقدمه تحقیق الصحاح، شیوه جوهری را در این کتاب چنین گزارش می‌کند: «نظام هذه المدرسة ترتیب المواد علی حروف المعجم باعتبار آخر الكلمة بدلاً من أولها، ثمّ النظر الی ترتیب حروف الهجاء عند ترتیب الفصول، و الأول سماه باباً و الثاني فصلاً، فکلمة «بسط» یبحث عنها فی باب الطاء لأنها آخر حرف فیها، و تقع فی فصل الباء لأنها مبدوءة بها. و لم یقف إمام هذه المدرسة عند الحرف الأخير بل نظر الی الحرف الأول، ثمّ تجاوز ذلك الی الحرف الثاني فی الثلاثی، و الحرف الثالث فی الرباعی، و الحرف الرابع فی الخماسی، حتّى یكون الترتیب دقیقاً...»

و ألف الجوهری صحاحه فی نيسابور، و صنّفه لأبی منصور عبدالرحیم ابن محمد البیشکی (۴۵۳ق)، و كان البیشکی أديباً و اعظماً أصولياً من أصحاب أبی عبدالله الحاكم بن عبدالله...

و مع أنّ الصحاح ألف فی عصر عظمت فیہ العناية باللغة و ازدخر بأئمة العربية الذین

۱. تاریخ التراث العربی، فؤاد سزگین، المجلد الثامن (علم اللغة): ۳۹۱-۴۱۶؛ الصحاح، جوهری، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، مقدمه محقق.

حرصوا على جمع اللغة و ضبطها و شرح معانى مفرداتها، فإنّ الجوهري كان أبرز أولئك الأئمة و مرّ ذلك أنّ صحاحه كان آية في فنّ التأليف المعجمي، سبق غيره في هذا السبيل بابتكاره منهجاً جديداً لم يسبق اليه، منهجاً قرّب اللغة الى الباحثين، و مهدّ الطريق للشداة...

أما المنهج الذي اتبعه فهو من ابتكاره و هداه اليه علمه الواسع بالصرف و اشتغاله به، فهو قد رأى أنّ ميزان الكلمة الفاء و العين و اللام، و التغيير يلحق ما قبل لام الكلمة و تنقلب «فعل» بين أحوال كثيرة، تأتي في صور شتى...

أما لام الكلمة فثابتة لا تتغير مهما اختلفت صورة الكلمة إلا في حالات قليلة... رأى الجوهري أنّ الفاء و العين لا تثبتان في موضع و لا تبقيان على حال. أما اللام فثابتة، فترك ترتيب الكلمات على أوائل الحروف لأنّ فيه متهية الباحث الذي لا يعرف التصريف و المجرد و المزيد... أما طريقة الجوهري فمأمونة هادية... و أعانه على هذا الابداع في نظامه علمه الواسع بالنحو و الصرف حتّى قيل في وصفه: أنّه خطيب المنبر الصرفي و امام المحراب اللغوي و أنّه أنحى اللغويين.

و أفرد لكلّ حرف من حروف الهجاء باباً خاصاً به الآ و الواو و الياء فجمعها في باب واحد، و لهذا قدم الهاء على الواو ليسعه جمع الواو و الياء في باب، و ختم المعجم بالألف اللينة، و هي غير المهموزة و غير المنقلبة عن واو أو ياء...

و أخذ الجوهري بنظام آخر جديد في محيط التأليف المعجمي بعد أن قيّد نفسه بالبَاب و الفصل، ألا و هو أن ينظر الى الحرف الثاني و الثالث في ترتيب الكلمات، و يقدم ما كان حقه التقديم... و هذا الالتزام جعل نظامه في ترتيب معجمه بدعاً جميلاً رائعاً صان معجمه من الخلط و الاضطراب...

و تفرّد الجوهري بذكر كثير من مسائل النحو و الصرف و هي مبنوثة في كلّ أبواب الكتاب... و عنى الجوهري بفقّه اللغة فضمن كتابه كثيراً من البحوث و الآراء التي تتصل به، فعرض في غير موضع لبيان المناسبة بين الألفاظ و معانيها و الفوارق الدقيقة بين مدلول الكلمات... و أشار الى المشترك و هو ما اتفق لفظ و اختلف معناه... و عنى بالاشتقاق الكبير أو المقاييس و هو دوران المادة حول معنى أو معان تشترك فيها المفردات المتولدة من مادة واحدة و ذلك في الصحاح كثير... و أشار الى الأضداد...»

منابع: تاریخ التراث العربی، فؤاد سزگین، المجلد الثامن (علم اللغة): ۳۹۱-۴۱۶؛
الصحاح، جوهری، مقدمة احمد عبدالغفور عطا؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع:
۱۰۶/۲-۱۰۷.

نسخه حاضر جزء اول و دوم از کتاب را (به حسب جزء بندی کاتب) دربردارد که
تا فصل الذال از باب الدال را شامل است.

آغاز: بسمله. و ما توفیقی الا بالله الحمد لله شکراً علی نواله و الصلاة علی محمد
و آله. أما بعد، فانی قد أودعت هذا الكتاب ماصحاً عندي من هذا اللغة التي شرف الله
منزلتها.

انجام نسخه: دود الدود: جمع دودة و جمع الدود دیدان و التصغیر دوید و قیاسه
دویده و داد الطعام یداد و آداد و دود کله بمعنی اذا وقع فيه السوس قال الراجز:

قد أطمعتني دقلاً حولياً
مسوُساً مدوُداً حجرياً

و دودان: أبو قبيلة من أسد، و هو دودان ابن أسد، و هو من دودان ابن أسد بن
خزيمة. و أبو دواد: شاعر من أباد. و داود: اسم أعجمی لا يهمز.

نسخ معرب، گویا موهوب بن احمد بن محمد بن خضر جوایقی^۱، ربیع الثانی
۵۱۱، عناوین به خط درشت، مقابله و تصحیح شده و در جاهای مختلف بلاغ
عرض دیده می شود، انجامه کاتب: «تمّ الجزء الثاني من كتاب الصحاح بحمد الله
وعونه، يتلوه في الجزء الثالث ان شاء الله فصل الذال الذود من الابل: ما بين الثلاث
الى العشر. والحمد لله وحده و صلى الله على السيد المصطفى النبي و آله الطاهرين
و سلم تسليماً و حسبنا الله و نعم الوكيل. نقلت هذا الجزء من النسخة المذكورة في
آخر الجزء الأول و اعتمدت في نقله ما اعتمدته في نقل الجزء الأول و الله الموفق
و فرغ منه في شهر ربیع الآخر سنة أحد و عشر و سبع مائة (?) و صلى الله على سيدنا
محمد و آله أجمعين» انجامه جزء اول: «تمّ الجزء الأول من أصل الأصل المستنسخ
منه هذا الجزء»، بلاغ عرض در پایان نسخه چنین ثبت شده است: «بلغ العرض من

۱. جوایقی از دانشمندان سده ششم هجری است که در (۵۳۹ق) وفات کرده است. وی اختصاری از صحاح
جوهری ساخته که نسخه‌ای از آن در لیدن موجود است و نیز حواشی بر صحاح نگاشته است. نسخه‌های
متعددی از صحاح با نسخه جوایقی مقابله و از روی آن استنساخ یا تصحیح شده‌اند (نک: تاریخ التراث العربی،
اللغة: ۳۹۴-۳۹۸؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ۸۶/۲-۸۷).

أوله الى هنا بحمدالله ومنه وصحّ وكتب موهوب بن احمد بن محمد بن الخضر الجوالقي حامداً لله في رجب من سنة احدى عشرة و خمس مائة... وجد بالأصل وأصلح ما فيه»، برگهای نخستین این نسخه نونویس شده است.
۴۶۶ صفحه، ۱۶ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سلیمانیه در استانبول، نسخه شماره ۳۸۹ - ۲۳۴۱۱.

(۱۵۲۲) تلخیص المفتاح (بلاغت - عربی)

از: خطیب دمشق جلال الدین محمد بن عبدالرحمن قزوینی (۷۳۹ق)
تلخیص قسم سوم از مفتاح العلوم سکاکی در علم بلاغت است با ترتیب جدید و اضافات که بسیار مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و شروح و حواشی فراوانی بر آن نگاشته شده است. قزوینی این رساله را در یک مقدمه و سه فن به ترتیب ذیل، منظم کرده است:

مقدمه در معنی فصاحت و بلاغت؛

فن اول: معانی؛

فن دوم: بیان؛

فن سوم: بدیع.

نسخه‌های خطی از این کتاب فراوان است و بارها به صورت مستقل و همراه با حواشی و شروح چاپ شده است.

منابع: التراث العربی: ۱۲۲/۲؛ فهرست مخطوطات (دارالکتب قاهره)، فؤاد سید: ۱۸۱/۱؛ کشف الظنون: ۴۷۳/۱؛ معجم المطبوعات، سرکیس: ۱۵۰۹/۲.

آغاز: بسمله. و به نستعین الحمد لله علی ما أنعم و علّم من البیان ما لم نعلم و الصلوة علی سیدنا محمد خیر من نطق بالصواب... أما بعد، فلما كان علم البلاغة و توابعها من أجلّ العلوم قدرأ و أدقها سرأ، اذ به يعرف دقائق العربية و أسرارها.
انجام: و جمیع فواتح السور و خواتمها و ارادة علی أحسن الوجوه و أكملها يظهر ذلك بالتأمل مع التذکر لماتقدّم، و الله أعلم.

نسخ، عبدالکریم بن عماد، ۲۰ رمضان ۷۶۷، نشانیها مشکى، با حواشی بسیار، نام کتاب در صفحه عنوان به خط درشت ثبت شده است، مَهر کتابخانه مسجد

ولی عصر می‌اندشت و یادداشتی به تاریخ رمضان المبارک ۱۴۰۸ در اوّل نسخه دیده می‌شود.

۱۹۸ صفحه، ۱۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه عمومی مسجد ولی عصر، می‌اندشت، ایران.

(۱۵۲۳) نقباء البشر فی القرن الرابع عشر (تراجم - عربی)

از: شیخ آقابزرگ تهرانی، محمد محسن بن علی منزوی رازی (۱۳۸۹ ق)
علامه شیخ آقابزرگ تهرانی، صاحب موسوعه عظیم و گرانسنگ الذریعة الی تصانیف الشیعة، در حین تألیف الذریعة به اسامی بسیاری از دانشمندان شیعه برخورد می‌کرد که نامشان در جایی مذکور نبود، لذا پس از اتمام الذریعة به نگارش کتاب «طبقات اعلام الشیعة» همت گماشت و شرح حال علمای شیعه را از قرن چهارم تا قرن چهاردهم در یازده جزء نگاشت و بدین ترتیب برای هر جزئی نامی خاص نهاد:

۱. نوابغ الرواة فی رابعة المئات؛

۲. النابس فی القرن الخامس؛

۳. الثقات العیون فی سادس القرون؛

۴. الأنوار الساطعة فی المائة السابعة؛

۵. الحقائق الراهنة فی المائة الثامنة؛

۶. الضیاء اللامع فی القرن التاسع؛

۷. احياء الدائر فی القرن العاشر؛

۸. الروضة النظرة فی علماء المائة الحادية عشرة؛

۹. الكواكب المنتشرة فی القرن الثاني بعد العشرة؛

۱۰. الكرام البررة فی القرن الثالث بعد العشرة؛

۱۱. نقباء البشر فی القرن الرابع عشر.

مؤلف نام این اجزای یازده گانه را نخست «وفیات الأعلام بعد غیبة امام الأنام» نامیده و سپس نام آن را به «طبقات اعلام الشیعة» تغییر داد. شرح حال علمای شیعه که تا سال ۳۰۰ هجری می‌زیسته‌اند، به دلیل موجود بودن در کتابهای رجالی، در این دوره درج نشده است. تألیف این کتاب در سال ۱۳۳۳ ق شروع شد و در ۱۳۴۸ ق به پایان رسید.

جزء اول تا نهم طبقات اعلام الشيعة، به صورت کامل، بارها به چاپ رسیده است و جزء دهم و یازدهم که مربوط به قرنهای سیزدهم و چهاردهم هجری است، به طور ناقص چاپ شده است.

نقباء البشر مجموعاً شرح حال ۳۱۳۶ تن از علمای شیعه در قرن چهاردهم هجری را دربردارد. از نقباء البشر چهار جلد تحقیق و چاپ شده که از حرف «الف» تا «غ» و شرح حال ۲۲۲۸ تن را شامل می‌شود و از حرف «ف» تا «ی» که شرح حال ۹۰۸ تن است تحقیق و حروفچینی نشده، بلکه به صورت تصویر از روی دستخط مؤلف، به همت جناب علامه سید محمدحسین حسینی جلالی تکثیر شده است.

گفتنی است که مجموعه تألیفات شیخ آقابزرگ تهرانی، به خط مبارک ایشان، در اختیار فرزند ارشدشان بوده و اخیراً به کتابخانه مجلس منتقل شده است و گویا محققان کتابخانه مذکور آهنگ تحقیق و چاپ دوره کامل نقباء البشر را دارند.

منابع: الذریعة: ۱۴۶/۱۵ و ۲۷۱/۲۴ - ۲۷۲ و ۳۱۵؛ فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی ایران: ۲۷۹/۳؛ پیام بهارستان: ش ۳۰، ص ۱۷۴.

نسخه حاضر بخش چاپ نشده نقباء البشر (از حرف ف تا ی) را شامل است. نسخ، به خط مؤلف، دارای تصحیحات و خط خوردگی‌ها و اضافات بسیاری از مؤلف در حاشیه صفحات، مهر محمدحسین الحسینی الجلالی در صفحات مختلف دیده می‌شود.

۱۵۷ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: در نزد علینقی منزوی (فرزند مؤلف) بوده و به کتابخانه مجلس در تهران منتقل شده است. پیام بهارستان: ش ۳۰، ص ۱۷۴.

(۱۵۲۴) الکرام البررة فی القرن الثالث بعد العشرة (تراجم - عربی)

از: شیخ آقابزرگ تهرانی، محمد محسن بن علی منزوی رازی (۱۳۸۹ ق) کتاب حاضر، جزء دهم از موسوعه «طبقات اعلام الشيعة» است. این جزء به شرح حال علمای شیعه در قرن سیزدهم هجری اختصاص دارد و در آن به ترتیب الفبایی شرح حال ۲۰۶۴ تن از دانشمندان شیعی درج شده است. از این تعداد، شرح حال

۱۵۶۷ تن از حرف «الف» تا «م» در دو جلد حروفچینی شده و به چاپ رسیده است و از حرف «م» تا «ی» که شرح حال ۴۹۷ تن را در بردارد به صورت عکس از روی خط مؤلف منتشر شده است.

نسخ، به خط مؤلف، شروع به نگارش این بخش در روز جمعه رجب ۱۳۳۵ در کاظمین، دارای تصحیحات و خط خوردگی‌ها و اضافات بسیار از مؤلف در هامش صفحات، مهر محمدحسین الحسینی الجلالی در صفحات مختلف نسخه دیده می‌شود.

۵۸ صفحه، سطور مختلف

نسخه اصل: در نزد علینقی منزوی (فرزند مؤلف) بوده است و گویا به کتابخانه مجلس در تهران منتقل شده است.

(۱۵۲۶) راهنمای فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله

(فهرست - فارسی)

تهیه شده در: مجمع الفکر الاسلامی

فهرست الفبایی عناوین کتابهای معرفی شده در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله (از جلد اول تا شانزدهم) است؛ شامل: نام کتاب، نام مؤلف، آدرس فهرست به جلد و صفحه، و آدرس الذریعة به جلد و صفحه.

این راهنما به همت مجمع الفکر الاسلامی در قم تنظیم شده و گویا در تألیف موسوعة مؤلفی الامامیة مورد استفاده بوده است. گفتنی است کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته الله برای ۳۰ جلد از فهرستهای خود ۳ جلد راهنما به چاپ رسانده است. کتاب حاضر شباهت به جلد اول راهنمای کتابخانه دارد با این تفاوت که در اینجا نام مؤلفان اضافه شده و به شماره جلد و صفحه فهرست ارجاع شده و آدرس الذریعة نیز ثبت شده است، ولی در راهنمای چاپ کتابخانه، ارجاع به شماره نسخه‌ها شده است.

آغاز: آینه حکمت، ج ۱۶، ص ۳۴۵ میرزا حسن بن عبدالرزاق اللاهیجی الذریعة،

ج ۱، ص ۵۶.

انجام: الیوم واللیلة، ج ۱۰، ص ۳۰؛ الیوم والنهار، ج ۱۳، ص ۲۸۴.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، مربوط به سالهای اخیر است.
 ۳۶۷ صفحه، سطور مختلف.

نسخه اصل: کتابخانه مجمع الفکر الاسلامی در قم.

(۱۵۳۰) بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (حدیث شیعه - عربی)

از: علامه ملا محمد باقر بن محمد تقی مجلسی (۱۱۱۰ ق)

بحار الانوار دائرة المعارف جامع و ارزنده‌ای در احادیث شیعی است که در ۲۵ جلد تنظیم شده و چاپ جدید آن بالغ بر ۱۱۰ جلد است. این کتاب که به حق، افتخاری بزرگ در تاریخ علم و فرهنگ شیعه است، به همت و تلاش علامه مجلسی رحمته تدوین شده و از بدو نگارش تاکنون به عنوان جامعترین و مهمترین منبع آشنایی و تحقیق در موضوعات گسترده مکتب تشیع به شمار می‌رود. علامه مجلسی در تدوین این اثر از منابع حدیثی فراوانی بهره برده است. فهرست مجلدات ۲۵ گانه در الذریعة درج شده است. خوشبختانه مجلدات مختلف بحار الانوار به خط مبارک علامه مجلسی در کتابخانه حاضر موجود است.

منابع: التراث العربی: ۱/۳۶۹-۳۷۳؛ الذریعة: ۲/۱۶-۲۷؛ فهرست کتابهای چاپی عربی، مشار: ۱۱۳؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۱۴/۹۹؛ کتاب شناسی مجلسی: ۸۷-۱۶۲؛ آشنایی با بحار الانوار، احمد عابدی.

این نسخه جزء سوم از کتاب الایمان و الکفر (ابواب الکفر و مساوی الاخلاق در ۴۸ باب) را شامل است.

آغاز نسخه: أبواب الفکر و مساوی الأخلاق، أقول: یسبحی، فی أبواب کتاب العشرة و کتاب الآداب و السنن و الأوامر و النواهی ما یتعلق بهذه الأبواب من الأخبار فانظره، باب الکفر و لوازمه و آثاره و أنواعه و أصناف الشرك، الآیات: البقرة، ان الذين کفروا سواء علیهم ءانذرتهم أم لم تنذرهم لا یؤمنون.

انجام نسخه: بیان حصد ما بذر فی الصحاح بذرت البذر زرعته، أي العداوة مع الناس کالبذر یحصد منه مثله و هو عداوة الناس له. قد تمّ الجزء الثالث من کتاب الایمان و الکفر... و یتلوه کتاب العشرة، ان شاء الله تعالی.

نسخ، اکثر صفحات به خط علامه مجلسی (مؤلف)، از سده یازدهم هجری،

عناوین و نشانیها سنگرف، در حاشیه تصحیحات و اضافاتی از مؤلف به چشم می‌خورد، نسخه خط خوردگی دارد و برخی از صفحات آن سفید مانده است، فهرست ابواب این جلد در ابتدای نسخه به خط مؤلف ثبت شده است.
۴۱۰ صفحه، ۲۲ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته، شماره ۲۶۴.
فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی رحمته: ۲۹۵/۱.

(۱۵۳۳) نظم الدرر السنية فی معجزات سید البرية (تاریخ - عربی)

از: محمد بن احمد بن حجاج

شرحی است بر منظومه‌ای عربی در بیان معجزات پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله. شارح برای معجزات ذکر شده در منظومه، مستند روایی از منابع حدیثی اهل سنت همچون صحاح سته و سیره ابن هشام می‌آورد.

نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان، در قالب چهار بیت عربی چنین بیان شده است:

کتاب نظم الدرر السنية	فی معجزات سید البرية
محمد نبینا خیر الأنام	علیه أفضل الصلاة والسلام
ناظمها معدها(؟) للمعراج	محمد بن أحمد بن حجاج
تجاوز الاله عنه وعفا	سبحانه هو المرضی و کفا

گویا پدر ناظم، کتابی در سیره پیامبر داشته به نام نظم الدرر فی سیر الرسول خیر البشر و ناظم، جزء مربوط به معجزات را از آن کتاب، همراه با اضافات از منابع دیگر، به نظم کشیده و شرح کرده است.

عناوین فصلها و بابهای کتاب از این قرار است:

فصل معقود لذكر ام المعجزات و لذكر برنامج الجزء؛ شامل دو قسم: القسم الأول: فیما وقعت فيه الدلالة له و به صلی الله علیه و سلم؛ القسم الثاني: فیما وقعت الدلالة له فقط و هو قسم المبشرات. قسم اول دارای دو باب است: الباب الأول: فیما الخارق فيه فعل؛ الباب الثاني: فیما الخارق فيه قول. قسم ثانی نیز در دو باب است: الباب الأول: فیما المبشر به قول؛ الباب الثاني: فیما المبشر به فعل. ابواب مذکور، خود دارای فصلهای متعددی است.

متأسفانه، علی رغم جستجوی بسیار، نام کتاب و مؤلف در منابع کتاب‌شناسی و ترجمه‌نگاری و فهرست‌های مخطوطات به دست نیامد.

آغاز: بسمله. و صلی الله علی سیدنا محمد نبیه الکریم و آله.

الحمد لله الذی هدانا
اذ خصنا بخیر الأنبیاء
فأبلغ البرهان و اصطفانا
امام أهل الأرض و السماء

انجام:

و رحمت المولی الکریم المنان
و اغفر لنا یا رب أجمعینا
تکف تابعیهم باحسان
بالله قل یا سامعاً آمینا

مغربی مشکول، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده هفتم هجری، در حاشیه تصحیح دارد، عناوین به خط درشت، دو صفحه در ابتدا و دو صفحه در انتهای نسخه، کتیبه مذهب بزرگ و در حاشیه برخی صفحات ترنج‌های کوچک مذهب دیده می‌شود، همچنین در صفحه آغاز، کتیبه و ترنج کوچک مذهب به چشم می‌خورد، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان به چهار بیت عربی درج شده است.
۱۵۸ صفحه، ۱۶ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در اسپانیا، نسخه شماره ۱۳۷۱.

فهرست اسکوریال: ۴۸/۳ - ۴۹؛ المخطوطات العربیة فی مکتبة الاسکوریال، ترجمه سیده می‌کنفایی: ۷۵.

(داستان - ترکی)

(۱۵۳۴) داستان حاج مصطفی بازرگان

از: مؤلفی ناشناخته.

حکایت حاج مصطفی بازرگان، خواجه نامدار و تاجر بزرگ شهر حلب است که دارای چند فرزند بوده، از جمله یک پسر به نام حسن شاه و یک دختر به نام عقیفه که در غایت جمال بود. حاج مصطفی شخص بسیار خیری بود و برای تجارت به کشورها و شهرهای مختلف سفر می‌کرد، تا اینکه همسرش را از دست داد و پس از فوت همسر، تصمیم گرفت که برای تجارت به شهر اصفهان برود و برای اینکه دخترش در خانه تنها نماند، او را به امام افندی در شهر حلب می‌سپارد و عازم اصفهان می‌شود. افندی که فریفته روی زیبای عقیفه می‌گردد به فکر خیانت به

امانت می‌افتد؛ تا آخر داستان. کتابت نسخه حاضر در قرن یازدهم هجری است، ولی عصر تألیف کتاب دانسته نیست و مؤلف و داستان‌پرداز نیز ناشناس است. از منابع کتاب‌شناسی و فهرست‌نامه‌های نسخه‌های خطی نیز اطلاعی درباره این کتاب به دست نیامد.

آغاز: راویان اخبار و محدیثان روزگار شویله (؟) روایت بویوزدن حکایت ایدر کم زمانی و روزگار قد یمده شهر حلب صفهان ده خواجه نامدار و بر بازرگان کامکار.

انجام: بو حکایة لردن یادگار قالدی، تمت.

نسخ نازیبا، بدون نام کاتب، ۱۱۹۲ ق، متن خط خوردگی دارد و در حاشیه برخی صفحات تصاویری کشیده شده است، در اول نسخه، یادداشتی به تاریخ ۱۲۲۱ ق ثبت شده است.

۲۱۲ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: در یکی از کتابخانه‌های استانبول در ترکیه.

(۱۵۳۵) تاریخ سلانیکلی (= تاریخ سلطان سلیمان خان) (تاریخ - ترکی)

از: مصطفی افندی سلانیکلی بن جلال الدین توقیعی (۱۰۱۰ ق)

وقایع و حوادث روزگار سلطنت سلطان سلیمان خان و سلاطین عثمانی پس از او است و حوادث سالهای ۹۷۱ تا ۱۰۰۱ ق (یا ۱۰۰۸ ق) را در برمی‌گیرد. این تاریخ به زبان ترکی است و مؤلف آن مصطفی افندی سلانیکلی کاتب دربار و سپاه عثمانی است. مؤلف در برخی موارد، اشعار فارسی و ترکی نقل کرده است.

تاریخ سلانیکلی در سال ۱۲۸۱ ق در مطبعة عامرة استانبول، در ۳۵۱ صفحه به چاپ رسیده است و نسخه‌های خطی فراوانی در کتابخانه‌های ترکیه و مصر دارد.

منابع: عثمانلی مؤلفری: ۶۸/۳؛ فهرس المخطوطات التركية العثمانية: ۱۰۴/۱؛ فهرست نسخه‌های

خطی تاریخ و جغرافی در کتابخانه‌های استانبول: ۲۵۶ - ۲۵۹؛ فهرست نسخه‌های خطی ترکی کتابخانه موزه طوپقاپی سرای استانبول: ۲۴۲/۱ - ۲۴۴؛ فهرس المطبوعات التركية العثمانية: ۳۵۵/۲.

آغاز: دفتر حوادث روزگار و واقعات دوران که در زمان سلطنت حضرت سلطان

سلیمان خان جوزی - بالرحمة و الرضوان - واقع شده در این پریشان اوراق را ثبت

نموده شد، اگر به مرور ایام به نظر آید، امید که سبب دعا شود و بالله التوفیق. تاریخ هجرت نبویه نک علی صاحبها افضل التحية سنة احدى و سبعین و تسع مائة، ده واقع سلخ محرم الحرام و غره صفر المظفرک دوشنبه کوننده سحر دن حضرت پادشاه دین پناه ایدالله و قواه.

انجام: اواخر شهر ربیع الآخر در دیار برک بیکلر بکیسی دیوانه ابراهیم پاشا عزل اولنوب.

نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، تمام صفحات مجدول، صفحه اول سرلوح دارد، در اول نسخه تملک سید محمد شریف صاحب الحاج خزه حامد پاشا زاده با مهر بیضوی ثبت شده است و مهر کروی ناخوانایی نیز در صفحه مذکور دیده می شود.

۲۹۶ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه اسعد افندی به شماره ۲۱۴۴، منتقل شده به کتابخانه سلیمانیه در استانبول.

دفتر کتابخانه اسعد افندی: ۱۲۵؛ فهرست نسخه های خطی تاریخ و جغرافی در کتابخانه های استانبول: ۲۵۷ - ۲۵۸.

(۱۵۳۸) درر الأحادیث النبویة بالأسانید الیحيویة (حدیث زیدیه - عربی)

از: قاضی عبدالله بن محمد بن حمزه بن ابی النجم صعدي (۶۴۷ق)

معرفی این کتاب، در تصویر شماره ۱۲۳۸ گذشت.

نسخ، احسن بن یحیی بن حسین سهیل صعدي یمنی زیدی، صبح روز دوشنبه ۱۹ ربیع الاول ۱۳۹۵، انجامه کاتب: «قال فی الأم المنقول علیها هذه النسخة: فرغ من تحصیل هذه النسخة المباركة فی يوم السبت لخمس بقین من شهر [ذی] الحجة الحرام عام سبع و ثمانین و ألف انتهى و الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات، و كان الفراغ من نقل هذه على الأم صباح يوم الاثنين الموافق تاسع شهر ربیع الأول من شهور سنة خمسة و تسعين و ثلثمائة و ألف بقلم أفقر العباد الى مولاه العلی الأعلى عبده و ابن عبديه الطامع فيما لديه أحسن بن یحیی بن حسین سهیل لقباً الصعدي بلداً الیمنی و طناً الزیدی البدوی مذهباً - غفر الله له و لوالديه - و صلى الله على

محمد وآله وسلم تسليماً كثيراً»، عناوین به خط جلی، نشانیها مشکئی، در حاشیه تصحیح شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان درج شده است. ۶۱ صفحه، ۲۵ سطری.

(۱۵۳۹) مرآة التفسیر (علوم قرآنی - عربی)

از: مولوی ذوالفقار احمد نقوی (بعد از ۱۳۱۶ ق)

از مؤلف اطلاعات تفصیلی به دست نیامد. در معجم المطبوعات العربية فی شبه القارة الهندية، وفات وی پس از ۱۳۱۶ ق ثبت شده و دو کتاب چاپ شده از او معرفی شده است:

۱. المبتکر فی بیان ما یتعلق بالمؤنث والمذکر، بهو پال، ۱۲۹۷ ق، ۶۰۲ صفحه، چاپ سنگی؛^۱

۲. مرآة التفسیر، آگره، مطبعة مفید عام، ۱۳۱۶ ق، ۷۷ صفحه، چاپ سنگی.^۲

تصویر حاضر از روی نسخه چاپی آگره تهیه شده است. مؤلف در مقدمه می نویسد: «اما بعد، فیقول - الراجی رحمة ربه القوی - ذوالفقار احمد النقوی: انّ الله - سبحانه - طامنّ علیّ باتمام تکملة ترجمان القرآن و له المنة و الفضل، أردت أن أجمع رسالة تشتمل علی تعريف علم التفسیر و موضوعه و غرضه و غایته و بیان مفسری الصحابة و التابعین و من بعدهم و مختصر أحوالهم و وفیاتهم و ذکر بعض کتب المتقدمین و المتأخرین منهم، فاستمدت لهذا المقصد من كشف الظنون و الاتقان فی علوم القرآن و أجد العلوم و خلاصة أسماء الرجال. فجاءت بحمد الله رسالة تسر الخاطر و تروق الناظر و رتبها علی مقدمة و فصول و خاتمة و سميتها بمرآة التفسیر.»

عناوین کتاب:

المقدمة فی تعريف علم التفسیر و مبادیه و الفرض منه و موضوعه و غایته؛

فصل: ذکر مفسری الصحابة، اشتهر بالتفسیر منهم عشرة: الخلفاء الاربعة، ابن مسعود،

ابن عباس، ابی بن کعب، زید بن ثابت، ابو موسی الاشعری و عبدالله بن الزبیر؛

وصل: طرق روايات ابن عباس؛

وصل: فی زید بن ثابت بن ضحاک؛

۱. در کتاب شناسی جهانی قرآن کریم (۱۰۴۰/۳)، بهجة النظر فی بیان ما یتعلق بالمؤنث و المذکر از ذوالفقار احمد نقوی معرفی شده است.

۲. معجم المطبوعات العربية فی شبه القارة الهندية الباكستانية، دکتر احمد خان: ۱۶۶.

- وصل: فى تراجم الرواة الذين مضى ذكرهم فى الوصل الأول؛
 فصل: فى ذكر طبقة التابعين؛
 فصل: فى ذكر اتباع التابعين؛
 وصل: فى ذكر تراجمهم؛
 فصل: فى أجل التفاسير واعظمها (ابن جرير الطبرى، ثم ابن ابى حاكم و ابن ماجه و
 الحاكم و ابن مردويه و ابوالشيخ ابن حيان، و ابن المنذر)؛
 وصل: فى ذكر تراجمهم؛
 فصل:.... ثم ألف فى التفسير خلائق...؛
 فصل: فى ذكر طبقة الصحابة على ترتيب وفياتهم؛
 فصل: فى ذكر طبقة التابعين؛
 فصل: فى ذكر اتباع التابعين؛
 فصل: من المفسرين من توفى بعد المأتين؛
 فصل: فى ذكر من توفى بعد المائة الثالثة مع ذكر تفاسيرهم على ترتيب وفياتهم؛
 فصل: فى ذكر من توفى بعد المائة الرابعة من الهجرة؛
 فصل: فى ذكر من توفى على رأس المائة الخامسة من الهجرة؛
 فصل: فى ذكر من توفى بعد المائة السادسة من الهجرة النبوية؛
 فصل: فى ذكر من توفى بعد المائة السابعة الهجرية؛
 فصل: فى من توفى فى حدود المائة الثامنة الهجرية؛
 فصل: فى ذكر من توفى فى حدود سنة تسع مائة من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى بعد المائة التاسعة من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى فى حدود الألف من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى بعد الألف من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى بعد مائه و ألف من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى بعد مأتين و الف من الهجرة؛
 فصل: فى من توفى بعد ثلاث مائة و الف من الهجرة؛
 الخاتمة: فيها فصول:
- فصل: فى معنى حديث التفسير بالرأى؛

فصل: کلام الصوفية في القرآن؛

فصل: ما يجب على المفسر؛

أغاز: بسملة. الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على سيد المرسلين و خاتم النبيين و على آله الطيبين و أصحابه الميامين. أما بعد، فيقول -الراجي رحمة ربه القوي - ذوالفقار احمد النقوي... المقدمة في تعريف علم التفسير و غيره، هو علم باحث عن معنى نظم القرآن.

نسخ خوانا، بدون نام كاتب، ۱۷ رجب ۱۳۱۶ در محله اميرگنج از محلات شاهجان آباد بهوپال، تمام صفحات مجدول، صفحه اول سرلوح دارد، عناوين به خط درشت، در حاشيه تصحيح شده است، در آخر كتاب صحت نامه (جدول خطا و صواب) در سه صفحه درج شده است، در صفحه عنوان نام كتاب و مؤلف ثبت شده است.

تصوير از روى نسخه چاپ سنگي است که در سال ۱۳۱۶ ق، در آگره هند به

چاپ رسیده است.

۷۷ صفحه، ۲۳ سطری.

(۱۵۴۱) الاحتفال في استيفاء تصنيف ما للخليل من الأحوال (دامپزشکی - عربی)

از: ابويحيى محمد بن رضوان فمیری وادی آشی (۶۵۷ ق)

ابويحيى محمد بن رضوان بن محمد وادی آشی مالکی از اهالی وادی آش از بلاد اندلس - که مدتی قضاوت آنجا را نیز بر عهده داشت - عالم به لغت، انساب، نجوم، حساب و طب بوده و زمانی در غرناطه اقامت داشته و در زادگاه خود به سال ۶۵۷ ق وفات یافته است.

ابن رضوان تألیفاتی دارد که از جمله آنها موارد زیر است:

۱. شجرة في أنساب العرب؛

۲. تقايد مشور و منظوم في علم النجوم؛

۳. رسالة في الأسطرلاب الخطي و العمل به؛

۴. الاحتفال في استيفاء ما للخليل من الأحوال؛

الاحتفال في استيفاء ما للخليل من الأحوال كتاب بسیار مفصلي است در بيان

حالات، صفات و مسائل پزشکی مربوط به اسب. تنها نسخه موجود از این کتاب، سفر ثانی آن را دربردارد که شامل ابواب متعددی است. سفر ثانی کتاب مطابق آنچه در این نسخه دیده می‌شود، از «ابواب من بدء الخلق الی انتهاء السن» شروع شده و به «باب ما یقال فی الجسد بعد الموت و البلی» ختم می‌شود.

معرفی تفصیلی این اثر در مجله العرب (۲۳۲/۹ - ۲۴۰) درج شده است.

منابع: الاعلام، زرکلی: ۱۲۸/۶؛ ایضاح المکنون: ۳۱/۱.

آغاز نسخه: بسمله. اللهم صل علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه و سلم تسليماً. ابواب من بدء الخلق الی انتهاء السن، باب التحصن و ارادة الانثی الفحل، یقال تحصناً و تحصیناً.

انجام: ناخوانا.

مغربی مشکول، بدون نام کاتب، از سده هشتم هجری، عناوین باب‌ها به خط درشت، در صفحه عنوان نام کتاب و کتابت آن برای امیر ناصرالدین ابی عبدالله [محمد] بن نصر (حاکم غرناطه در سالهای ۷۰۱-۷۰۸ ق) ثبت شده و مطالب ناخوانای دیگری نیز دیده می‌شود، در حاشیه تصحیح شده و علامت بلاغ مقابله دارد.

۴۰۴ صفحه، ۳۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در مادرید اسپانیا، نسخه شماره ۹۰۲.

فهرست نسخه‌های خطی عربی اسکوریال: ۱۱۹/۲.

(۱۵۴۲) القواعد الحسينية فی عدة قواعد فقهية (فقه امامیه - عربی)

از: سید حسن بن اسماعیل حسینی قمی حائری (حدود ۱۳۱۰ ق).

سید حسن حسینی قمی از فقهای شیعی در سده چهاردهم هجری است که در محضر بزرگانی همچون میرزای شیرازی (سید مجدد) و میرزا محمدتقی شیرازی و میر سیدعلی یزدی حائری و سید شمحملاصفهانی دانش آموخت. وی از حدود سال ۱۳۰۶ ق در کربلا اقامت گزید و به گفته صاحب الذریعة ایام عمرش طولانی نبود.

آثار فقهی ارزنده‌ای از وی به جا مانده است، از جمله:

۱. التحفة الحسينية فی أحكام الغيبة، تألیف در ۱۳۰۴ ق؛^۱

۲. شرح التبصرة، در چند مجلد که جزء سوم آن (کتاب الصوم) را در ۱۵ صفر ۱۳۰۶ در مدرسه زینبیه کربلا به انجام رسانده است. نسخه‌ای از جزء مذکور - به خط مؤلف - در کتابخانه سید محمدباقر طباطبایی در کربلا بوده است.^۱ ابوالزوجه وی (مرحوم سید محمدحسین شهرستانی) تقریظی بر این کتاب نوشته و شهادت به اجتهاد مؤلف داده است؛

۳. رسالة فی مسألة الضد؛^۲

۴. القواعد الحسينية فی عدة قواعد فقهية (کتاب حاضر).

این کتاب در بیان چند قاعده از قواعد فقهی و تقریرات درس استادش مجدد شیرازی است. قواعد مطرح شده در آن، از این قرار است: قاعدة السلطنة؛ قاعدة الطهور؛ قاعدة عموم الانفعال؛ قاعدة فی محصل التطهير؛ قاعدة لاضرر؛ قاعدة التسامح؛ الأمر بالشیء هل يقتضی النهی عن ضده ام لا؟ (این مسأله اصولی را در پنج مقصد بحث کرده است و در آن از استاد اردکانی نقل قول دارد).

به گفته علامه تهرانی - که نسخه اصل القواعد الحسينية را دیده است - تألیف این کتاب در ۱۳۰۳ ق به پایان رسیده است.^۳ شیخ موسی بن محمد جعفر بن محمد باقر کرمانشاهی حائری از شاگردان مؤلف، از روی نسخه اصل، نسخه‌ای به خط خود در سال ۱۳۱۰ ق کتابت کرده و این نسخه در مدرسه آیت الله بروجردی رحمته الله علیه در نجف بوده است.^۴

منابع: الذریعة: ۱۸۲/۱۷ و ۱۳۴/۱۳ و ۴۲۸/۳؛ مقدمه‌ای بر فقه شیعه: ۳۵۸؛ نقباء البشر: ۳۸۳/۱

نسخه حاضر از آغاز افتاده است.

آغاز نسخه: بعد حکمه بالجواز، لأن له أن يتصرف في ملكه بلاخلاف و قال في السرائر في المسألة المذكورة و شبهها بعد الحكم بالجواز... الثاني: فيما يحتمل أن يكون مراداً من هذه الأخبار.

انجام: المقصد الخامس فيما هو كالخاتمة لهذه المسألة و هو أن النهی عن الشيء هل يقتضی الأمر بالضد أولاً و الأحسن ان نفصل في المقام... لأن ترك المفسدة مما يصح

۱. الذریعة: ۱۳۴/۱۳؛ مخطوطات السيد محمدباقر طباطبایی فی كربلاء: ص ۹۶، رقم ۱۵۹.

۲. نقباء البشر: ۳۸۳/۱.

۳. نقباء البشر: ۳۸۳/۱. تقریظ سید ابوالقاسم اشکوری بر روی نسخه مذکور درج شده است.

۴. الذریعة: ۱۸۲/۱۷ - ۱۸۳.

أن يكون مورداً للأمر الواجب فضلاً عن الاستحبابي و هنا قد كل القلم و حدث الألم فالأحسن أن نختتم الكلام حامداً لله الملك العلام مصلياً على أشرف الأنام و آله الكرام. كتبه العبد الفقير الذليل مؤلفه حسن الحسيني...

نسخ و نستعلق، یکی از شاگردان مؤلف که از خود نام نمی برد (احتمالاً شیخ موسی بن محمد جعفر بن محمد باقر کرمانشاهی حائری)، در تاریخ های مختلف در کربلا از جمله در سال ۱۳۰۸ ق که از مؤلف با دعای «دام توفیقه» یاد می کند و همچنین در سال ۱۳۱۰ ق که از مؤلف با دعای «نور مرقد» و «اعلی الله مقامه» یاد می کند، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده و متن خط خوردگی دارد، با حواشی به لفظ «منه»^۱، این تصویر را عبدالحسین جواهری در ۱۴۰۷ ق وقف کرده است.

۱۲۴ صفحه، ۲۰ الی ۲۴ سطری.

(۱۵۴۳) الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد (تاریخ - عربی)

از: شیخ مفید محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی (۴۱۳ ق)
تکرار تصویر شماره ۱۱۸۱ با همان خصوصیات است.

(۱۵۴۵) النور الأنوار و النور الأزهر فی تنویر خفایا رسالة القضاء و القدر (کلام - عربی)

از: قاضی نورالله بن شریف شوشتری (۱۰۱۹ ق).

ردیه ای است بر شبهاتی که یکی از نواصب هنوز بر رساله استقصاء النظر فی بحث القضاء و القدر علامه حلی وارد ساخته بود. استقصاء البحث و النظر فی مسائل القضاء و القدر رساله ای است از علامه حلی (۷۲۶ ق) درباره قضاء و قدر و جبر و اختیار که در آن آراء فلسفی و کلامی مختلفی راجع به این موضوع مطرح شده است. علامه این رساله را به درخواست سلطان اولجایتو خدابنده نگاشته که از او ادله اختیار عبد در افعالش را پرسیده بود. این رساله بارها در نجف و قم به چاپ رسیده و نسخه های متعددی از آن در کتابخانه های مختلف شناسایی شده است.^۱ این رساله را ابطال الجبر یا بطلان الجبر نیز نامیده اند.^۲

۱. الذریعة: ۳۱/۲؛ التراث العربی: ۲۰۷/۱-۲۰۸؛ مکتبة العلامة الحلی: ۴۹-۵۱ و ۲۲۶-۲۲۷.

۲. معجم التراث الکلامی: ۲۵۱/۱-۲۵۲.

یکی از سنیان متعصب هندی ردی بر رساله استقصاء النظر نگاشته و در آن شبهاتی پیرامون مطالب مندرج در این رساله مطرح کرده است. قاضی نورالله شوشتری رساله حاضر را در ردّ هندی مذکور و دفاع از علامه حلی نوشته و در دهه اول جمادی الثانی ۱۰۱۸ ق - تقریباً یکسال پیش از شهادتش - تألیف آن را به پایان رسانده است. نسخه اصل خط مؤلف در کتابخانه ناصریه لکنهو در هند موجود و تصویر حاضر از روی نسخه مذکور تهیه شده است. نسخه دیگری از این رساله در کتابخانه شخصی طباطبایی تبریزی بوده است.^۱ این اثر تاکنون به چاپ نرسیده است.

منابع: الذریعة: ۳۶۲/۲۴؛ کشف الحجب و الاستار: ۵۹۱؛ معجم التراث الکلامی: ۴۳۶/۵؛
مکتبه العلامة الحلی: ۴۹ - ۵۱ و ۲۲۶ - ۲۲۷.

آغاز: بسمله. الحمد لله الذی تفضل علی عباده بمواهب التمکین و الاقدار و من علیهم بتفویض أزمّة القدرة و الاختیار.

انجام: نبی الخیر الذی لاضرر فی دینه و لاضرر و آله الهادین فی مناهج السلوک و السیر. فرغ من تسویده مؤلفه أحقر من فی الوجود العینی نورالله بن شریف المرعشی الحسینی - نورالله باله و حقق آماله - فی العشر الأوّل من شهر جمادی الثانی المنتظم فی سلک شهور سنة ۱۰۱۸.

نستعلیق، به خط مؤلف، دهه اول جمادی الثانی ۱۰۱۸، در حاشیه تصحیح شده است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف به خط مرحوم حامد حسین، صاحب عبقات الانوار همراه با مهر وی دیده می‌شود، یادداشتی از مهدی خواجه پیری به تاریخ شب جمعه عرفه ۱۴۱۴ در اول نسخه ثبت شده است.
۱۲۲ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه ناصریه لکنهو، کتب وقفی علامه حامد حسین صاحب عبقات الانوار.

(۱۵۴۶) شرح مقدمه مشکاة المصابیح (حدیث - عربی)

از: قاضی نورالله بن شریف حسینی مرعشی (۱۰۱۹ ق).
رساله کوتاهی است در شرح مقدمه مشکاة المصابیح محمد بن عبدالله خطیب

تبریزی (۷۴۱ق). مشکاة المصابیح، خود تکمله و ذیل بسیار مشهوری است بر مصابیح السنة حسین بن مسعود فراء بغوی (۵۱۶ق) که شروح و حواشی بسیاری بر آن نگاشته شده است.

درباره شروح و حواشی مصابیح السنة و مشکاة المصابیح نگاه کنید به: کشف الظنون ج ۲ ص ۱۶۹۸-۱۷۰۲ و جامع الشروح و الحواشی: ۱۷۱۳/۳-۱۷۲۲؛ الفهرس شامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه: ۱۴۸۵/۳ و ۱۵۰۷-۱۵۰۸.

از رساله حاضر در کشف الحجب و الاستار (ص ۳۵۵) و الذریعة (ج ۱۴، ص ۸۶) با عنوان «شرح مقدمة المصابیح للبعوی» یاد شده است، ولی شارح تصریح می کند که: «... و قد تعمّدت فیها الی کتاب مشکاة المصابیح و أوضحت عن سرایرها بالاشارة و التصریح علی قدر ما أراد الله أن یمنحنی من رحیق التحقیق».

این شرح با عناوین «قال - اقول» برگزار شده است و در آن از شرح طیبی (۷۴۳ق) بر مشکاة المصابیح استفاده شده است. تصویر حاضر ناتمام است.

آغاز: بسمله. نحمد لقديم جعلنا مظاهر رواية الحديث و أظهر بین أظهرنا كل راوية حديث و نجد له في كل أن شكراً... قال: الحمد لله نحمده و نستعينه الخ. اقول: قد اقتبس هذه الخطبة الی قوله شهادة من جملة حديث رواه أصحاب السنن الأربعة و قال الترمذی أنه حسن انتهى.

انجام نسخه: قال و انی اذا نسبت الحديث اليهم كأتى أسندت الی النبي ﷺ، لأنهم فرغوا منه و أغنونا عنه. اقول: لا يظهر وجه هذا التشكيك و وجه فراغهم عن الاسناد... و كيف يعتمد على نقل البخاری مع ما سمعت سابقاً من قصور فهمه و كيف يقال ان كتابه أصح الكتب؟

نستعليق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، عناوین و نشانیها شنگرف، در حاشیه تصحیح شده و خط خوردگی اندکی در متن مشاهده می شود، حواشی با امضای «منه» دارد، در صفحه عنوان آمده است: «ما فی هذه المجموعة: ۱. قدری از مقدمات شرح سید نورالله شوشتری بر مشکاة المصابیح، حدیث اهل سنت؛ ۲. شرح تهذیب الأحكام، حدیث، از سید نورالله شوشتری تا باب صفة التیمم، ۱۹۳ ورق»،

مهر مربعی مربوط به کتابخانه ناصریه؟ در صفحه مذکور دیده می‌شود و همچنین یادداشتی حدیثی با امضای «نوراه نورالله مرقده».

۱۶ صفحه، ۲۵ سطری.

نسخه اصل: در کتابخانه ناصریه در لکنهو هند.

(۱۵۴۸) **باب الأنساب والألقاب والأعقاب** (انساب - عربی)

از: فرید خراسان ظهیرالدین ابوالحسن علی بن ابی‌القاسم زید بیهقی، مشهور به ابن فندق (۵۶۵ق).

ظهیرالدین بیهقی دانشمند، تاریخ‌نگار، ادیب، ستاره شناس، متکلم، فقیه و شاعر سده ششم هجری که تاریخ تولد او به درستی روشن نیست، ولی به احتمال زیاد در حدود ۴۹۳ق باشد.^۱ یاقوت حموی تاریخ وفات وی را در ۵۶۵ق ثبت کرده است.^۲ بیهقی از خاندان حاکمیان و فندقیان شهر سیوار در الشتان بُست بود که نسب خود را به خزیمه بن ثابت انصاری ذوالشهادتین از قبیله اوس می‌رساندند. نیاکانش در دوره غزنویان و سلجوقیان مناصب مختلف مذهبی و دیوانی داشتند. منابع به روشنی به مذهب او اشاره نکرده‌اند و گروهی او را شافعی و گروهی شیعه می‌دانند. علمای شیعه، بیهقی را از بزرگان شیعه امامیه و از مشایخ ابن شهر آشوب (۵۸۸ق) دانسته‌اند. از سخنان بیهقی گرایش به خاندان پیامبر ﷺ هویدا است؛ به ویژه آنکه در تاریخ بیهق از سادات به بزرگی یاد کرده و کتابهایی در نسب سادات و شرح مهمی بر نهج البلاغه موسوم به معارج نهج البلاغه نگاشته و از امام علی علیه السلام همواره به عنوان «امیر المؤمنین علیه السلام» یاد کرده است.^۳

بیهقی در نزد بیش از بیست تن از اساتید بزرگ، همچون ابوجعفر احمد بن علی مقرئ بیهقی، احمد بن محمد میدانی نیشابوری، محمد فزاری، یحیی بن عبدالملک مروزی، ابراهیم بن محمد خزاز، قطب الدین محمد نصیری طبسی، عمر بن سهلان ساوی و مجدالدین ابوهاشم مجتبی بن حمزه حسینی رازی دانشهای گوناگون را فراگرفت و در

۱. تراث، عدد ۳۷، ص ۱۵۴-۱۵۵.

۲. معجم الادباء: ۲۱۹/۱۳.

۳. نک: تراث، عدد ۳۷، ص ۱۸۲-۱۸۴.

بیشتر رشته‌های علوم اسلامی، مانند لغت عربی، علوم ادبی، حدیث، فقه، کلام، فلسفه و حکمت و علم انساب صاحب نظر گشت.^۱ شمار آثار بیهقی را به بیش از ۸۰ عنوان رسانده‌اند که در دانشهای مختلف، همچون علوم قرآن، فقه، کلام، تاریخ، لغت عربی، طب، فلک، نجوم، حساب و انساب تألیف شده است. متأسفانه از این تعداد تنها هشت عنوان به دست ما رسیده که از آنها نیز چهار عنوان به چاپ رسیده و مابقی مخطوط است:

۱. معارج نهج البلاغة؛

۲. لباب الأنساب؛

۳. تتمه صوان الحکمة؛

۴. تاریخ بیهق؛

۵. غرر الامثال و درر الأقوال؛

۶. وشاح دمية القصير و لقاح روضة العصر؛

۷. جوامع أحكام النجوم؛

۸. أزاهير الرياض المریعة (المونقة) و تفاسیر ألفاظ المحاوره و الشریعة.^۲

لباب الأنساب و الألقاب و الأعقاب کتابی است به عربی در دو جلد که درباره انساب ذریه طاهره پیامبر گرامی اسلام در سال ۵۵۸ ق و با همکاری نقیب بیهق سید عمادالدین ابوالحسن علی بن محمد بن یحیی آل زبارة حسینی تألیف شده است.^۳ بیهقی جلد اول این کتاب را در عرض سه ماه نگاشته، چرا که در اواخر جمادی الآخر ۵۵۸ نگارش آن را شروع کرده و در ماه رمضان همان سال این جلد را به پایان برده است. متأسفانه تنها جلد اول کتاب به دست ما رسیده است و ما نمی‌دانیم که آیا جلد دوم کتاب تألیف شده و بعد از بین رفته یا اینکه به کلی تألیف نشده است.

نام کتاب در برخی منابع، همچون الذریعة و فهرست کتابخانه ملک، لباب الأنساب و الألقاب و الأعقاب ضبط شده^۴، ولی در روی جلد نسخه چاپی و در مقاله مرحوم سید عبدالعزیز طباطبایی بدین صورت درج شده است: «لباب الأنساب و الألقاب و الأعقاب»، همچنانکه در انجامه مؤلف نیز آمده است: «و قد فرغت من اتمام المجلد

۱. تراثنا: عدد ۳۷، ص ۱۵۸-۱۶۴.

۲. نک: تراثنا، عدد ۳۷، ص ۱۶۴-۱۷۸.

۳. لباب الأنساب: ۳۳۲/۱.

۴. الذریعة: ۲۷۸/۱۸؛ فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک: ۶۱۳/۱.

الأول من كتاب لباب الأنساب والألقاب والأعقاب في شهر الله المبارك رمضان سنة ثمان و خمسين و خمس مائة.^۱ بیهقی درباره این کتاب اظهار داشته است: «لما كان كتابي هذا على جهة كتب الأنساب عصابة و على قمم المشجرات تاجاً، جعلته بين جداول مصنفاتي بحراً مواجاً.»^۲

در مقدمه لباب الأنساب بحثهایی، همچون تحدید نسب و حسب، معنی علوی و حسن و حسین، شرف علم انساب، معنی آیه کریمه «و قطعناهم اثنتا عشرة أسباطاً»، آیات وارده در نسب، فضائل سبطین و فضل اولادشان مطرح شده و پس از آن فصلی به انساب و القاب و اسباب آن اختصاص یافته و طی ۲۳ باب به ترتیب حروف الفباء از همزه تا هاء القاب و انساب سادات در ضمن جدولها بیان شده و پس از آن بحثی درباره اصطلاحات علمای انساب مطرح شده و شرح حال اولاد ائمه اطهار ذکر شده است. در ادامه نیز به تفصیل اطلاعاتی درباره نقباء، نسابه‌ها و انساب سادات مناطق مختلف عالم ثبت شده است.

نسخه‌های خطی لباب الانساب:

۱. نسخه شماره ۵۷۴۰ کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابت در قرن نهم یا دهم هجری^۳: تصویر این نسخه به شماره ۹۲۸ در کتابخانه دانشگاه تهران و به شماره ۱۵۵۱ در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود؛
۲. نسخه شماره ۳۶۵۶ کتابخانه ملی ملک، به خط مسیح بن محمد باقر در سوم جمادی الثانی ۱۲۹۳^۴ از روی نسخه قبلی کتابت شده است. تصویر این نسخه به شماره ۱۵۴۹ در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود؛
۳. نسخه مکتبه سید عبدالحجة ایروانی در تبریز که به تهران منتقل شده است. این نسخه به خط محمد صادق تویسرکانی در ۱۴ رجب ۱۳۳۳ ظاهراً از روی نسخه کتابخانه ملک کتابت شده است؛
۴. نسخه کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی^۵ به خط محمد علی بن محسن بن علی، مدعو به ادیب العلماء، کتابت شده از روی نسخه مکتبه ایروانی در نیمه

۱. لباب الأنساب: ۷۲۹/۲.

۲. لباب الأنساب: ۴۷۳/۲.

۳. فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی: ۶۲۰/۶ - ۶۲۱؛ فهرست کتابخانه آستان قدس: ۴۸۰.

۴. فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ملک: ۶۱۳/۱.

جمادی الثانی ۱۳۷۶؛^۱

۵. نسخه شماره ۲۶۹۵ کتابخانه مدرسه سپهسالار تهران؛^۲

۶. نسخه کتابخانه شخصی محدث ارموی در تهران که به مرکز احیاء میراث اسلامی در قم انتقال یافته است؛

۷. نسخه شماره ۱۴۰۶ OR موزه بریتانیا در لندن.^۳

آقای سید مهدی رجایی این کتاب را از روی چهار نسخه اول تصحیح کرده و در دو جلد به سال ۱۴۱۰ ق، ضمن منشورات کتابخانه حاضر، به چاپ رسیده است. مرحوم آیت الله مرعشی رحمته مقدمه مفصل و ممتعی را با عنوان «کشف الارتیاب فی ترجمه صاحب لباب الانساب والاعقاب والالقب» در ابتدای این چاپ آورده اند که شرح حال بیهقی و سیر نگارشهای مربوط به علم انساب را از قرن اول تا قرن چهاردهم هجری در برمی گیرد. گفتنی است ترجمه فارسی «کشف الارتیاب» در انتهای کتاب مهاجران آل ابوطالب (ترجمه منتقلة الطالبیة) چاپ آستان قدس رضوی، درج شده است.

منابع: تراثنا، عدد ۳۷ ص ۱۵۴ - ۱۸۷؛ دانشنامه جهان اسلام: ۳۳۱/۵ - ۳۳۴؛ الذریعة: ۲۷۷/۱۸ - ۲۷۸؛ کشف الارتیاب چاپ شده در ابتدای لباب الانساب.

آغاز: بسمله. الحمد لله الذی خلق الخلائق من بسائط متبائنة الأقسام و نظر من وسائط متغايرة الأقسام و صیر عقوبهم شواهد علی استهاج مسالک الأفكار.
انجام: فصل و قد فرغت من اتمام المجلد الأول من کتاب لباب الانساب و الألقاب و الأعقاب... و الله تعالی ولی التوفیق و التیسیر و علی ما یشاء قدیر و صلی الله علی محمد و عترته الطاهرین أجمعین قد تمّت.

نسخ زیبا، محمد علی بن محسن بن محمد علی، مدعو به ادیب العلماء، نیمه جمادی الثانی ۱۳۷۶ از روی نسخه ای به خط محمد صادق تویسرکانی مورخه ۱۴ رجب ۱۳۳۳ استنساخ شده است، انجامه هر دو کتاب در آخر نسخه آمده است: «قد تمّت هذه النسخة الشريفة في نهاية السرعة و التعجيل علی يد العبد الأقل الذليل الجاني محمد صادق التویسرکانی فی ليلة الاثنين رابع عشر من شهر رجب

۱. نک: لباب الانساب: ۱/۱۶۲؛ تراثنا، عدد ۳۷، ص ۱۶۷.

۲. فهرست کتابخانه سپهسالار: ۴۶۹/۵.

۳. تراثنا، عدد ۳۷، ص ۱۶۷.

المرجب وهو الشهر السابع من السنة الثالثة من المائة الرابعة من الألف الثاني من الهجرة النبوية على مهاجرها آلاف الثناء والتحية. التمس وأرجو من الناظرين أن لا ينسبوا أغلاط هذه النسخة الى الكاتب، بل يعلموا من نسخة الأصل لأني نقلتها منها بعينها ولأنها لم تكن من النسخ التي في تصحيحها للكاتب عليها تصرف وسبيل والله الموفق ونعم الوكيل وأنا العبد الجاني محمد علي بن محسن بن محمد علي المدعو بأديب العلماء كتبت بعين ما كتبه بتعجيل التعجيل ومن الله الربّ الجليل الجزاء الجميل في سنة ١٣٧٦ في انتصاف الجمادى الأخرى، نشانيها شنغرف، حواشى اندكى از مرحوم آيت الله مرعشى دارد و در صفحه اول نسخه فهرست مطالب مهم كتاب و در صفحه دوم شرح حال مؤلف به خط آيت الله مرعشى نجفى رحمته درج شده است.

٣٧٠ صفحه، ١٧ سطرى.

نسخه اصل: كتابخانه آيت الله سيد شهاب الدين مرعشى نجفى.

(١٥٤٩) باب الأنساب والألقاب والأعقاب (انساب - عربى)

از: ابوالحسن على بن ابى القاسم زيد بيهقى (٥٦٥ق)

معرفى اين كتاب در تصوير شماره ١٥٤٨ گذشت.

نسخ زيبا، مسيح ابن محمد باقر، سوم جمادى الثانى ١٢٩٣، عناوين و نشانيها شنغرف، در حاشيه تصحيح شده است، در اول نسخه تملك سيد على اكبر حسيني مستوفى با مهر مربعى وى ديده مى شود.

٢٦٨ صفحه، ٢٢ سطرى.

نسخه اصل: كتابخانه ملي ملك در تهران، نسخه شماره ٣٦٥٦.

فهرست كتابهاى خطى كتابخانه ملي ملك: ٦١٣/١.

(١٥٥١) باب الأنساب والألقاب والأعقاب (انساب - عربى)

از: ابوالحسن على بن ابى القاسم زيد بيهقى (٥٦٥ق)

معرفى اين كتاب در تصوير شماره ١٥٤٨ گذشت.

نستعليق و نسخ، بدون نام كاتب و بى تاريخ، از سده نهم يا دهم هجرى، عناوين

شنگرف، در صفحه اول نسخه نام کتاب و مؤلف به خطی قدیمی در داخل دایره‌ای بزرگ چنین ثبت شده است: «کتاب نه‌ایة الأنساب فی بیان تحقیق أحفاد و أولاد أئمة الأطهار من ذریة رسول الله ﷺ و بیان قبایلهم و أسماء نقباء البلاد من الربع المسکن من تصنیف السید الامام العالم نسابة المشرق و المغرب أبو جعفر محمد بن هارون الموسوی النیسابوری - عفی الله عنه بالنبی و الوصی و آله»، در کنار این یادداشت کسی نوشته است: «این کتاب لباب الأنساب است از مجلد اول فی تحقیق الألقاب و الأعقاب»، همچنین چند یادداشت تملک و مهرهای مختلف در این صفحه دیده می‌شود، از جمله تملک محمد بن علی ابن خاتون عاملی در اصفهان به سال ۱۰۲۸ ق و تملک نورالدین محمد بن ابی القاسم حبیب الله واعظ مدرس اصفهانی و یادداشت وقف از اسدالله بن شیخ محمد مؤمن شهر به ابن خاتون در ۱۰۷۰ ق و یادداشت «داخل عرض شد» با تاریخهای محرم ۱۱۵۴ و ربیع الاول ۱۱۹۶ و ۱۲۳۰ ق و ۱۲۶۶ ق.

۳۴۰ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد، نسخه شماره ۵۷۴۰.

فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی: ۶۲۰/۶ - ۶۲۱؛ فهرست الفبایی کتب خطی آستان قدس

رضوی: ۴۸۰.